

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

FILOZOFICKÁ FAKULTA

Katedra psychologie

PŘECHODOVÝ RITUÁL K DOSPĚLOSTI

Bakalářská diplomová práce

Studijní obor: psychologie

Vedoucí práce: PhDr. Marek Kolařík, Ph.D.

Autor: Mgr. Martin Stavjaník

Olomouc 2016

Prohlášení

Místopřísežně prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma „Přechodový rituál k dospělosti“ vypracoval samostatně pod odborným dohledem vedoucího bakalářské práce a uvedl jsem všechny podklady a literaturu.

Ve Zlíně dne 31. března 2016

Podpis.....

Děkuji panu doktoru Kolaříkovi za profesionální a zároveň obětavé vedení bakalářské práce. Dále děkuji doktoru Kupkovi, že mě k tématu inspiroval. A v neposlední řadě děkuji své rodině za velkou oběť, kterou pro mě mé studium znamená.

OBSAH

TEORETICKÁ ČÁST

1. Vymezení základního pojmosloví	8
1.1. Rituál	8
1.2. Přechodový rituál	9
1.3. Individuace	10
1.4. Dospělost	10
1.5. Iniciace	11
1.6. Sebepojetí	12
1.7. Socializace	13
2. Adolescence – vývojové období, ve kterém dochází k přechodu k dospělosti	14
2.1. Charakteristika období adolescence	14
2.2. Věkové vymezení adolescence	15
2.3. Adolescence a vývojové úkoly podle vybraných psychologů	15
2.4. Dospívání a vztah s rodiči	17
2.5. Adolescence a chlapecké rituály	18
3. Přechodové rituály	20
3.1. Pohled so historie	20
3.2. Přechodové rituály a mytologie	22
3.3. Biblické pojetí přechodových rituálů	23
3.4. Rituály a smrt	23
4. Jednotlivé fáze přechodových rituálů	25
4.1. Komplexní pohled na fáze	25
4.2. Fáze oddělení	25
4.3. Fáze iniciace	26
4.4. Fáze návratu	26
5. Přechodové rituály dnešní doby	28
5.1. Rituál jako iniciace bojovníka	28
5.2. Vojna jako přechodový rituál mé generace	29
5.3. Jak vytvořit přechodový rituál dnešní doby	30
5.4. Výzkumy v ČR	31
5.5. Zahraniční zkušenosti a výzkumy	31

EMPIRICKÁ ČÁST

6. Výzkumný problém	34
6.1. Typ výzkumného problému	34
6.2. Průběh samotného experimentu	34
7. Cíl výzkumu	36
7.1. Popis výzkumu	36
7.2. Popis efektu a dopadu výzkumu na účastníky	36

8. Metodika výzkumu	37
9. Výzkumná otázka	38
10. Výběr účastníků výzkumu	39
10.1. Charakteristika výzkumného vzorku	39
10.2. Vyloučení z výzkumu	39
11. Metoda sběru dat	41
11.1. Pozorování	41
11.2. Ohnisková skupina	41
11.3. Práce s existujícími dokumenty	42
12. Administrace dotazníků	43
12.1. Způsob a okolnosti vyplňování dotazníku	43
13. Analýza dat	45
13.1. Pozorování	45
13.2. Ohnisková skupina	50
13.3. Práce s existujícími dokumenty	51
13.4. Dotazník NEO	52
14. Interpretace dat	55
15. Finanční a personální náročnost na realizaci výzkumného projektu	59
16. Časový harmonogram výzkumného projektu	60
17. Etické otázky výzkumu	61
17.1. Motivace participantů k účasti	61
17.2. Vyplňování dotazníků	61
17.3. Průběh rituálu	62
17.4. Spolupráce s rodiči participantů	62
18. Diskuze - možná rizika a problémy během výzkumu	64
18.1. Počet účastníků výzkumu	64
18.2. Zdroje získávání dat	64
18.3. Kritické zhodnocení povahy dat	64
18.4. Role výzkumníka	65
18.5. Faktor počasí	66
18.6. Zpětné vazby účastníků	67
18.7. Zaangažování rodičů	67
19. Závěr	68
20. Souhrn	70
Použitá literatura	74
Abstrakt	76
Přílohy	77

ÚVOD

Když jsem nastupoval před necelými třemi lety na studium psychologie, věděl jsem, že kvalitní zpracování výzkumu v závěrečné práci bude velmi důležité, a proto je třeba mu od samého začátku studia věnovat náležitou pozornost. O možných tématech jsem měl celkem jasné představy. Profesně se zabývám především primární a sekundární prevencí šikany a špatných vztahů ve třídních kolektivech na základních a středních školách, ale i tématy spojenými se sexuální výchovou (prevence HIV/AIDS, partnerské vztahy, antikoncepce, zdravá sexualita atd.). Mé úvahy spojené s bakalářskou prací se ohledně výzkumu zaměřovaly právě tímto směrem. Potom však přišlo něco, co na mě silně zapůsobilo a nasměrovalo mou cestu k bakalářské práci zcela jinak...

Stalo se to, že ve výuce předmětu Kulturní antropologie v 1. ročníku psychologie nám vyučující popisoval tzv. přechodové rituály a pustil nám také dokument, který takový jeden rituál zahrnoval. Byl to americký dokument ze současnosti: manželský psychoterapeutický pár vedl skupiny dospívajících a jako součást práce s těmito mladými lidmi se s nimi na uspořádání přechodového rituálu. Probíhalo to tak, že každý z účastníků byl odveden na osamocené místo, kde měl bez možnosti kontaktu, bez jídla i pití strávit 24 hodin o samotě. Čas jim vymezený byl určen mj. k přemýšlení o sobě, svém životě, budoucnosti a hledání jakési vize nebo poslání pro svůj život. Po skončení sdíleli zážitky, události a zejména pocity, vnitřní prožitky a změny, vize a poslání.

Výsledky celého tohoto experimentu byly nad očekávání silné. Jejich reflexe vlastních životů a hledání vize pro sebe mělo silnou energii a potenciál ke změně. Po návratu z rituálu někteří dlouho plakali či plakali spolu v objetí se svými rodiči, se kterými byli několik let ve vážných rozepřích. Podobných situací tam proběhla spousta a pro mě to byl jeden z důkazů úspěšnosti akce. A zároveň potvrzení potřeby dnešních mladých dospívajících si takový podobný rituál zažít a zařadit jej do svého života jako formující součást osobnosti.

Ve mně postupem času dozrávala touha a představa takový rituál pro naše klienty uskutečnit. Zpočátku bylo vše mlhavé až nepředstavitelné, ale studium knih a materiálů o tématu mě přibližovalo postupně k cíli. A tím se stal bakalářský výzkum,

založený na realizaci přechodového rituálu pro dospívající. O tom, jak vše dopadlo, pojednává tato práce.

Práce spojená s experimentem přechodového rituálu byla pro mě profesně jedním z největších zážitků, přinesla mi kromě nepředatelných zkušeností i nové pohledy na psychologii či práci s klienty. Přeji si, aby i Vás čtenáře její poselství oslovilo.

TEORETICKÁ ČÁST

1. Vymezení základního pojmosloví

V této kapitole se budeme věnovat všem základním nejdůležitějším pojmům, které se vztahují k této práci: pojmu rituál, přechodová fáze, dospělost, individuace, iniciace, sebepojetí, socializace. Většina pojmů je z oboru psychologie nebo kulturní a sociální antropologie.

1.1. Rituál

Slovo rituál pochází z latinského *ritualis*, což znamená obřadný a znamená způsob chování založený na tradičních pravidlech. Rituál je obecně považován za souhrn chování a úkonů, které jsou prováděny pro jejich metaforickou či obraznou, přenesenou hodnotu. Z toho vyplývá, že jeho symbolický význam je důležitější než ten praktický. Přenáší nás do jiného stavu, jiné situace, jiného naladění, vytrhuje ze všednosti a každodennosti. Zároveň má i moc měnit naše vnímání reálného času. Rituální činnost je v podstatě ta činnost, u které si můžeme její rituálnost uvědomovat. Francouzský antropolog Gennep (1996) si povšiml, že především v před-industriálních společnostech jsou tyto rituály pro chod společnosti i pro duševní vývoj jednotlivce velice důležité.

Matoušek (2003, 184) popisuje rituál jako „*chování, které ztratilo původní funkci a stalo se prostředkem komunikace.*“ Jako rituál se podle něj také označuje kolektivní obřad, skrze nějž lidé původně komunikovali se zásvětními silami a zajišťovali si jejich přízeň. Připisuje jim v dnešní industriální společnosti různé funkce: zejména dle něj pomáhají ke zpracování náročných životních situací (sňatek, pohřeb), k udržování rodinné soudržnosti (slavení svátků či narozenin, ale i společné rodinné jídlo) či udržují kontakt s přírodním děním (Vánoce, Velikonoce).

V jistém smyslu nám také rituály pomáhají orientovat se v plynutí času. Každodenní rituály rozdělují jednotlivé fáze dne – např. můj pravidelný rituál přípravy snídaně a čtení si duchovní literatury v průběhu snídaně mi pomáhá oddělit čas spánku a čas bdělosti, nastavení se na pracovní tempo. Zatímco rituál nedělního poobědového spánku mi dává uvědomit si konec týdne a přechod do nového týdne. Dále pak rituál

používaný jako oslava úspěšného zakončení semestru ve škole se děje jen dvakrát do roka; rituál zakončení školy v podobě promoci pak jedenkrát, maximálně několikrát v životě.

Známý autor zabývající se tímto tématem Stephenson (2012) považuje rituál za jakési symbolické porozumění hybných sil utvářejících lidské životy. Rituály jsou podle něj „... výrazem víry v něco běžně nedosažitelného či nezachytitelného smyslu.“ (Stephenson, 2012, 32).

Müller (2006) popisuje rituál jako pravidelně se konající, bez jakékoliv změny probíhající sled jednání, který má většinou symbolický obsah a používá symbolických forem. Pojmem ritus se pak podle autorů označují dílčí oblasti celostního rituálu nebo jednotlivé rituální postupy v rámci nějakého rituálu. Symbolicky utvářené rituály se pak provádějí převážně v souvislosti se slavnostními a religiózními událostmi.

Rituály plní ve společnosti podle Martina Soukupa (2015) celou řadu funkcí. Jako jeden z prvních poukázal na jeho integrační funkci Émile Durkheim. Podle něj (Soukup, 2015) pomáhají rituály upevňovat svazky mezi „věřícím a jeho bohem“. A protože Durkheim pokládal boha a náboženství za kolektivní reprezentaci společnosti, pomáhají tak rituály posílit svazek mezi člověkem a společností a tím pádem i k její integraci.

1.2. Přechodový rituál

Tento pojem je doménou zejména oboru antropologie a je popisován (Dohnalová, Malina, 2006) jako obřad umožňující účastníkům přechod z jedné sociální pozice do jiné. Tyto pozice pak obsahují jasně definovaný soubor práv a povinností jedince vůči ostatním členům. Tyto obřady pak doprovázejí důležité životní události a patří mezi ně zejména pojmenovávací, iniciační, manželské a pohřební rituály.

Autor Malina (2009) považuje přechodový rituál za nový motiv ve studiu rituálů. Tyto rituály jsou podle něj spojeny např. s přechodem z jednoho geografického místa na jiné, z jedné společenské skupiny do jiné či s přechodem do jiné vývojové fáze v životě člověka, jako je to i v případě, který popisuje tato práce.

Podle Budila (2003) se známé mytologické tradice shodují v tom, že člověk, který se chce stát plnoprávným členem nějakého společenství, musí rituálně překročit omezení dané pomíjivými věcmi světa a dotknout se tzv. neměnných mimosvětských hodnot. Právě tato představa podle něj leží u základu rituálu iniciace, neboli

zasvěcování jedince do kultury, v našem případě zkoušky dospělosti. Vybočení z běžného života tak může mít například podobu pouti, cesty do posvátného „středu světa“ a podobné formy.

1.3. Individuace

Pojem individuace (Müller, 2006) označuje proces psychické integrace, jehož cílem je vývoj individuální osobnosti. Znamená její vývoj i rozvoj, k jehož základním předpokladům patří poznávat bytostné Já jako výraz celku, tedy jako úplnost osobnosti, ne však dokonalost. Je mj. spojena i se životem v rámci společnosti a se sociální zodpovědností.

Vágnerová (2012) označuje individuaci jako proces utváření vlastní identity v období adolescence a má čtyři fáze: fázi diferenciaci, kdy se jedinec začíná mnohem více koncentrovat sám na sebe a srovnávat s jinými lidmi; fázi experimentace, doprovázenou mj. nekritičností a pocitem, že všechno zvládnou a nic je nemůže ohrozit; fázi postupné stabilizace; a fázi psychického osamostatnění, spojenou s vytvořením určité podoby vlastní identity.

Gillnerová (2000) spojuje individuaci se socializací, považuje tyto dva procesy za navzájem provázané. V jejich důsledku se jedinec postupně přeměňuje z biologického organismu novorozeněte v dospělého kulturního člověka, začleněného určitým způsobem do společnosti. Tento pak svůj způsob začlenění stále mění, čímž mění i sám sebe.

1.4. Dospělost

Pojem dospělost v kontextu této práce je jakýmsi symbolem, metou, ke které směřuje dospívající. Nezabýváme se jí tedy z hlediska vývojových úkolů či porozumění, jak dospělost chápat z pohledu vývojové psychologie; dospělost je v tomto smyslu pro nás nyní cílem a vyvrcholením dozrávání, dospívání. Rituál přechodu v dospívání, který zde popisujeme, má za úkol ukončit jednu životní etapu a spočinout na začátku další, tedy dospělosti. Proto dospělost z tohoto pohledu bereme jako cíl, ale zároveň přechodný cíl, který není konečnou stanicí. Co však v životní fázi dospělosti probíhá dále, už je nad rámec této práce.

Protože nás v kontextu práce zajímá zejména začátek dospělosti, Langmajer s Krejčířovou (2006) toto období nazývají jako časná dospělost, která začíná zhruba kolem 20. roku věku a je přechodným obdobím mezi adolescencí a plnou dospělostí. Mezi hlavní charakteristiky tohoto období patří upevnění identity dospělého, identifikace s touto rolí, upřesnění osobních cílů, ale také nezávislost na rodičích a hledání partnera.

Nakonečný (2011) obecně dospělost charakterizuje jako období životního realismu a celkové stabilizace životního stylu, popř. stereotypizace každodenního života. Odděluje také dospělost formální (dosažení 18. roku věku) od dospělosti psychické, kterou nazývá psychickou zralostí.

Podobně Helus (2011) popisuje tuto fázi dospělosti jako ranou dospělost a řadí do tohoto období události jako „postavení se na vlastní nohy“, realistické plánování vlastní budoucnosti či schopnost řešit problémy a konflikty.

1.5. Inicie

Pojem iniciace souvisí úzce s pojmem rituál, Matoušek (2003) dokonce oba pojmy spojuje v jedno. Obecně znamená vyvolání, podnět nebo zasvěcení či uvedení do tajemství.

Samotná iniciace ve smyslu této práce je komplexní proces, který vede dospívajícího na jeho cestě k dospělosti a zároveň zpětně potvrzuje úspěšné absolvování této cesty. Náš přechodový rituál je nástrojem k uskutečnění tohoto procesu, který nabízí jakýsi rámec pro změnu. Dle Stephenson (2012) je rituál fyzickým uskutečněním iniciace – můžeme si to představit tak, že zatímco cílem iniciace je převést dospívajícího na druhou stranu řeky do dospělosti, tak přechodový rituál je fyzické překonání proudu, tedy způsob jak se na druhou stranu řeky dostat. Autor Mircea Eliade (1994) popisuje iniciaci jako tak těsně spjatou s modelem bytí lidské existence, že značný počet činností s gest dnešního moderního člověka ještě opakuje iniciační schémata. Boj se životem, životní zkoušky a potíže, které jsou kladeny do cesty určitému povolání nebo profesionální dráze, mají často iniciační ráz. Jiní autoři (Hartl, Hartlová, 2010) popisují iniciaci jako zasvěcení do tajemství či přijetí do spolku, mezi dospělé. Přiřazuje k ní i například setkání s novou, neznámou

činností nebo situací, jako je třeba první setkání s alkoholem. V křesťanství i jiných náboženstvích pak patří iniciace k obřadům, jako je křest, biřmování nebo konfirmace.

1.6. Seběpojetí

Při studiu odborné literatury se setkáváme s obdobnými pojmy jako seběpojetí, jejichž význam se často prolíná či není poznat jednoznačný rozdíl mezi nimi. Patří sem pojmy jako sebehodnocení, seběpřijetí, seběakceptace, seběobraz apod.

Podle Blatného (2010) bylo pro psychologický výzkum sebehodnocení tradičně konceptualizováno jako jednodimenzionální konstrukt, vyjadřující relativně stálé vnímání hodnoty vlastního Já. Proti tomu v poslední době prosazují někteří přístup (Swann, 1995, in Blatný, 2010), podle něhož obsahuje globální sebehodnocení dvě složky, označované jako kompetentnost a seběpřijetí.

Seběpojetí se podle Cakirpaloglu (2009) skládá ze dvou základních aspektů vnímání vlastní osobnosti – kdo jsem a jaký si přeji být. V nejvyšší fázi vývoje pak dochází k propojení obou těchto obrazů a k závěrečné unifikaci osobnosti. Jinde uvádí Cakirpaloglu (2010), že proběhla změna ve vnímání seběpojetí ve srovnání se 60. léty 20. století – přestalo být považováno za globální, celistvou představu sebe, konzistentní v čase a situacích, ale je více zdůrazňována jeho multifacetová, hierarchicky uspořádaná struktura dynamika fungování a rozebírá dále aspekty, ve kterých se můžou jednotlivé prezentace Já lišit.

Sillamy se v pojmu hodnota věnuje nejprve tomuto výrazu obecně a poté jej v souvislosti s člověkem popisuje jako součást intersubjektivitu: *„Být milován znamená mít hodnotu. Má-li dítě jistotu, že ho rodiče milují, má i nezdolnou duševní sílu. Dítě zanechané v dětském domově pociťuje nezájem rodičů jako svou osobní devalorizaci; podobně je tomu u všech těch, kteří ztratili lásku, jejímž objektem byli (opuštění milenci, oklamání manželé). Hodnota, kterou mám, není vnitřní: dostává se mi jí od ostatních.“* (Sillamy, 2001, 246)

Chalupa (2007), popisuje pojmy seběobraz a seběpojetí jako soubor představ, postojů a hodnocení o sobě samém ve smyslu duševních předpokladů, tělesných charakteristik, osobnostních vlastností a sociálních vztahů, zdravotního stavu apod. Označuje se též jako seběkoncept.

Matějček (2004) se zmiňuje o hledání identity a vlastní hodnoty jako o něčem, čemu laicky říkáme „naše vnitřní já“. Psychologie nás učí, že potřeba pozitivní identity je jednou ze základních psychických potřeb, které musí být uspokojovány v náležité míře a ve vhodné době, má-li se lidská osobnost vyvíjet zdravě. Je-li tomu tak, pak člověk s větší pravděpodobností bude sám sebe přijímat jako hodnotnou lidskou bytost – a co víc, bude přijímat stejně tak i druhé lidi, což mu pomůže k uspokojivému společenskému zařazení. Bude mu zkrátka dobře na světě a mezi lidmi.

Janošová píše o sebepojetí v dospívání (2008), že vlivem tělesných změn, kvalitativně nové úrovně uvažování a hormonálně podmíněných výkyvů nálad dochází i k zásadním osobnostním změnám, jako je např. růst egocentrismu, který se projevuje větší introverzí.

1.7. Socializace

Pojem socializace vysvětluje Matoušek (2003) jako proces utváření osobnosti člověka, který spočívá v osvojování kultury a v začleňování jedince do systému společenských vztahů postupným vytvářením vazeb s jinými lidmi.

Hartl (2009) popisuje socializaci jako postupné začleňování jedince do společnosti prostřednictvím nápodoby a identifikace. Ty probíhají nejprve v nukleární rodině, později v malých sociálních skupinách (školní třída, zájmový klub, sportovní oddíl).

Horneyová s McClellandem (in Cakirpaloglu, 2009) uvádějí, že nejsilnějším činitelem socializace jsou rodiče, jejichž působením dítě v průběhu výchovy akceptuje různé sociální normy.

Kohlberg (1981) zavedl pojem defektní socializace, který naopak popisuje osobnost porušenou, u které se v plné míře nerozvinulo svědomí a autonomní morálka, což je většinou připisováno vlivům prostředí, zejména pak psychické deprivaci.

2. Adolescence – vývojové období, ve kterém dochází k přechodu k dospělosti

Nyní se budeme věnovat otázce, proč se přechodový rituál týká právě tohoto období života mezi dětstvím a dospělostí. Podíváme se na pohled vývojové psychologie, na fáze vývoje člověka dle různých teorií a na pohled na vývojové úkoly související s dospíváním.

2.1. Charakteristika období adolescence

Adolescence neboli dospívání je nesporně velmi důležitým obdobím v životě člověka. Je to období přechodu z vývojové fáze dítěte do fáze dospělosti. Langmajer a Krejčířová (2006) jej šířeji vymezují jako životní úsek ohraničený na jedné straně prvními známkami pohlavního zrání a znatelnou akcelerací růstu, na straně druhé pak dovršením plné pohlavní zralosti spolu s dokončením tělesného růstu.

Období adolescence lze stručně definovat dle Vágnerové (2012) několika důležitými proměnami: probíhá první pohlavní styk; ohraničují jej dva sociální mezníky (ukončení základní školy a dovršení přípravy profesního období), kdy hranicí je ekonomická nezávislost, která je v našich sociokulturních podmínkách považována za jeden z důkazů dospělosti; a konečně adolescent dosahuje plnoletosti se všemi důsledky včetně trestní zodpovědnosti či možnosti uzavřít manželství.

Spolu se zráním biologickým však patří do tohoto období i řada významných a nápadných psychických změn, charakterizovaných „...*ohlášením nových pudových tendencí a hledáním způsobů jejich uspokojování a kontroly, celkovou emoční labilitou a zároveň nástupem vyspělého (formálně abstraktního) způsobu myšlení a dosažením vrcholu jeho rozvoje.*“ (Langmajer, Krejčířová, 2006, 138)

Zároveň se dá říci, že je to období vstupu člověka do dospělosti, s čímž se váže i přijímání sociálních rolí dospělého. Je to jakýsi přechod – v ideálním případě - od závislosti k nezávislosti, od neodpovědnosti k odpovědnosti a od nestability ke stabilitě.

Končecová (2014) píše v kontextu osobnostního vývoje v adolescenci o tom, že společenské požadavky nabádají dospívající k sebepoznávání a sebehodnocení, čímž postupně dochází k utváření sebeobrazu. Což jsou představy, které má jednotlivec o

sobě samém, tedy o vnějším vzhledu, o schopnostech a možnostech dostávat a vykonávat úkoly, o vztahu k ostatním lidem i o tom, jak prožívá a vnímá své okolí.

2.2. Věkové vymezení adolescence

Z hlediska věku se většina autorů shoduje, že adolescence zapadá v širším smyslu do druhé desetiletky života. Začíná zhruba v 11 letech a končí kolem dvaceti let věku. Langmajer a Krejčířová (2006) rozděluje toto období na několik fází:

- 1) Období pubescence, které trvá zhruba od 11 do 15 let. Toto pak ještě rozděluje na období:
 - a) Fáze prepuberty, které začíná prvními známkami pohlavního dospívání, spojené se sekundárními pohlavními znaky a obvykle i jakousi „vlnkou“ urychlení na křivce tělesného vývoje; končí pak první menstruací u dívek a polucí u chlapců, tedy zhruba od 11 do 13 let; u chlapců pak může být vývoj mírně opožděn.
 - b) Fáze vlastní puberty, která trvá až do dosažení reprodukčních schopností
- 2) Období adolescence, kdy se postupně dosahuje plné reprodukční zralosti a celkový tělesný růst se dokončuje. Toto období se zahrnuje zhruba do věku 15 až 20-22 let, někdy jsou označováni mladí lidé v tomto věku jako mladiství, dorost, teenageři apod.

2.3. Adolescence a vývojové teorie vybraných psychologů

Psychický vývoj je podle Jakabčice (2002) natolik složitý a mnohotvárný proces, že je velmi problematické vytvořit pro něj jen jednu jednotnou koncepci. Ten totiž ovlivňuje několik souvisejících problematik: které faktory jsou rozhodující pro psychický vývoj člověka; jaké mechanismy určují jeho průběh; jaké jsou hlavní znaky jednotlivých vývojových fází; a konečně jaké jsou individuální rozdíly v psychickém vývoji jednotlivců a čím jsou způsobené.

J. Piaget

Piagetova práce v oblasti vývoje člověka má pro nás velký přínos. Jeho stádia kognitivního vývoje zařazují dospívání do poslední kategorie – do stádia formálních operací. Zde patří mezi hlavní pokroky kognitivního rozvoje (Jakabčic, 2002) schopnost operovat s pojmy, které jsou vzdálené bezprostřední smyslové skutečnosti,

všeobecnější a abstraktnější. Dospívající mnohem přesněji dokáže definovat pojem včetně jeho podstatných a všeobecných vlastností. A také se neuspokojí jen s jedním řešením problému; je i schopen vytvářet hypotézy. Rozvíjí se také hypoteticko-deduktivní usuzování, založené na logice. Na druhou stranu je zřejmé, že všechny tyto změny se nestanou náraz, ale probíhají postupně až do dospělosti, vyvíjejí se.

Podle Piageta (Kassin, 2007) vede schopnost adolescentů uvažovat abstraktně k vyspělejší formě morálního usuzování. Adolescenti mohou dosáhnou postkonvenční úrovně morálního usuzování, která je založena na abstraktních principech jako rovnost, spravedlnost či hodnota života.

E. Erikson

Mezi nejznámější autory, zabývající se komplexně vývojem člověka a s tím spojenými úkoly a překážkami, je Erik Erikson. Ten vychází z předpokladu (2015), že si každý člověk musí postupně v jednotlivých vývojových etapách vyřešit určitý psychosociální konflikt. Pokud se mu to podaří, může zdárně postoupit do další fáze. V opačném případě je jeho vývoj pozdržen a ohrožen.

Ústředním tématem období adolescence je utváření osobní identity, které úzce souvisí s vývojem „Ega“. Než se to dotvoří ke své zralé podobě, musí získat jedinec přiměřený pocit identity. Úkolem je tedy ustavení si pevného pojetí vlastního já, svého místa a smyslu v životě. Dále také boj proti ohrožujícím pocitům nejistoty o své vlastní roli mezi lidmi. Formování identity je také nemožné bez určitého odmítání rolí. Toto odmítnutí role pomáhá ohraničit vlastní identitu, bez něj se nelze ve společenském procesu obejít. Pokračující adaptace na měnící se podmínky v dospívání může být totiž zajištěna často jen s pomocí loajálních rebelů, kteří se odmítnou přizpůsobit podmínkám a kteří „...*přestupují rozhořčení ve službách obnovené celestnosti ritualizace, bez níž by byla psychosociální evoluce odsouzena k zániku*“ (Erikson, 2015, 77).

Jakabčic (2002) zároveň upozorňuje, že složitý přechod v období adolescence může mít i podobu krize, přerušení kontinuity přechodu od dítěte k dospělému.

S. Freud

Freudova psychoanalýza se věnuje vzhledem k vývojovým stádiím člověka pozornost afektivnímu prožívání, soustředí se na vývoj pudového života či obecně na dynamické stránky osobnosti. Jeho rozdělení na jednotlivá životní období, se zakládá na přesunu erotogenních zón v rámci těla podle toho, kde člověk v určitém období získává maximální libost při uspokojování sexuálního pudu.

Stádium, které se ve Freudově pojetí věnuje dospívání, se nazývá Genitální stádium, a je v pořadí pátým stádiem od narození. A také posledním – předpokládá, že v tomto období člověk završuje svůj vývoj a směřuje k dospělosti. Dospívání tedy dle něj (Langmajer, Krejčířová, 2006) znamená oživení falických zájmů (které už byly navozeny ve třetím, tzv. Falickém období), ovšem s některými významnými rozdíly. Dospívající začíná navazovat vztahy i mimo svou rodinu, sexuální přání se tedy mění z incestních na neincestní; zároveň je však do jisté míry volba partnera závislá na předchozích stádiích – chlapec si volí často dívku, protože se podobá matce a podobně dívka si volí chlapce, který se nějak podobá otci.

Na tomto místě je třeba poznamenat, že Freudova teorie měla i řadu kritiků. Např. Fonagy a Target (2005) poukazují na fakt, že většinu psychoanalytických teorií vytvořili klinici, kteří své domněnky empiricky neověřili. Pokud se týká vývojové teorie self, vznášejí kritici (Target, 2005) dvě otázky, které spolu souvisí. Jednak je to neopodstatněná jistota v přiřazování určitých forem psychopatologie ke specifickým fázím (např. hraniční poruchu ke sbližovací fázi separace a individuace); potom je to také přehnaný důraz na ranou zkušenost, což bývá v rozporu s fakty o vývoji.

2.4. Dospívání a vztah s rodiči

Na rozdíl od dětství, kdy je hlavní role obou rodičů pro dítě nezpochybnitelná, období dospívání je naopak dobou uvolnění z přílišné závislosti na rodičích a navazování významnějších vztahů k vrstevníkům obojího pohlaví (Langmeier, Krejčířová, 2006). Někteří autoři dokonce uvádějí, že „*kde se dospívajícímu nepodaří uvolnit se z přílišné závislosti na rodičích a přemístit z části své vazby na vrstevníky, může docházet k různým obtížím, které si okolí potom nedovede vysvětlit. Může lásku k rodičům obrátit v nepochopitelnou nenávist, úctu v pohrdání.*“ (Langmeier, Krejčířová, 2006, 149) Proto je v tomto pro děti citlivém období velice důležité, aby

rodiče svou roli správně pochopili. Konkrétně otec jako hlava rodiny či jakýsi představitel autority bude možná pro dospívající děti více terčem zkoušení hranic. Je podle mě dobré, aby o těchto okolnostech věděl, počítal s nimi a do jisté míry se odosobnil od vymezování se dospívajících vůči němu. Je jasné, že je občas velmi těžké nebrat pubertální útoky osobně, ale pokud se tomu otec alespoň do jisté míry naučí, ušetří si dle mého názoru spoustu nervů a ve vztahu s dospívajícím dítětem může získat paradoxně více respektu, než kdyby se „silou - mocí“ snažil za každou cenu udržet formální autoritu navenek. Na druhou stranu je však jisté, že role rodičů, potažmo pak otce, o kterém je v této práci řeč, je sice v době dospívání dítěte trochu navenek neviditelná, latentní, ale o to důležitější.

Podle některých autorů (Kast, 2004) je doba dospívání či puberty obdobím, kdy by mělo dojít ke zrušení idealizace rodičovské pozice, protože idealizace této pozice znamená vždy implicitně znehodnocení pozice dítěte. Dochází tedy k jakési integraci mateřského a otcovského komplexu, jakémusi odloučení od rodičů jako od osob. Namísto osobního otce pak může vstoupit do hry otec nadosobní, kterého známe někdy spíše z náboženských motivů. Je to psychologicky pochopitelné – dospívající prochází krizí identity, hledá orientaci v životě. V tomto období odpoutávání se dětí od svých rodičů mají tedy pro ně význam lidé, kteří nejsou osobními (otci či matkami), ale je možné do nich projektovat otcovské (nebo mateřské) obrazy.

2.5. Adolescence a chlapecké rituály

V rámci psychického vývoje chlapců a dívek v adolescenci se Janošová (2008) věnuje i konkrétně tendenci chlapců vyrovnat se s vlastními změnami, souvisejícími s dospíváním, a potřebě konstituovat novou identitu skrze chlapecké rituály. Na rozdíl od dívek, které se v tomto věku setkávají s poměrně jasnými společenskými představami o roli dospívající ženy, role dospívajících chlapců a mužů mnoho podobných podnětů nenabízí.

Proto jejich představy o tom, „jaký by měl být chlap“, můžeme odezírat – jak píše Janošová (2008), spíše z jejich společně sdílených aktivit a rituálů. Jak to v nich tedy vypadá? „*Hry dospívajících chlapců jsou často provázeny demonstrací síly a tělesné zdatnosti – ve vyšších třídách základních škol se takřka pravidelně objevují hry s prvkem přetahování, typu „páka“*“ (Janošová, 2008, 208). Dalším aspektem některých her je snášení bolesti. Jejich principem je působit si navzájem bolest a tuto bolest po

určitou dobu snášet (například tzv. „maso“ či „pupendo“). Nepřipomíná nám to snad něco? Stejně jako fakt, že základním rysem mnohých chlapeckých činností je také překonávání strachu. Pro určité procento chlapců je dokonce potřeba naplnit toto očekávání ze strany vrstevnické skupiny silnější než výchovné vlivy citově blízkých.

Autor Bílý (2012) se podrobněji věnuje všem rituálům, které má muž během svého přirozeného života za úkol projít. Náš rituál, popisovaný v této práci, je zde nazván jako „Přechod od chlapce k muži“, a následuje po rituálu narození (Narození muže), separace (Přechod od matky k otci) a následují ještě rituály sňatek (Hieros gamos), vstup do práce (Zaměstnání, povolání, poslání), oběť, zasvěcení, Orfeova cesta, Moudrý muž a konečně poslední rituál – smrt.

3. Přechodové rituály – od historie k současnosti.

Nejprve si zopakujme ještě znovu, že přechodový rituál je jakýsi nástroj uskutečnění procesu, jež vede chlapce na cestě k mužnosti (Stephenson, 2012) a potvrzuje zároveň její zdárné absolvování. V této kapitole se budeme zabývat tím, proč a jak v historii přechodové rituály vznikaly, jaký byl jejich význam; dotkneme se také toho, jestli existují i v dnešní společnosti, popř. jakou mají pozměněnou formu.

3.1. Pohled do historie

V antropologii se přechodovým rituálům dostalo nemalé pozornosti. Doprovázejí změny společenského postavení jednotlivce v určité fázi jeho životního cyklu. Netýkají se však jen tohoto jednotlivce, ale spolu s ním i celé společnost. Tyto rituály (Soukup, 2015) změnu jak vyznačují, tak způsobují. Může se jednat kupříkladu o velmi propracované a bolestivé iniciační rituály spjaté se vstupem do dospělosti. Průkopníkem struktury přechodových rituálů se stal Genep¹ Na jeho dílo bohatě navázal Turner, řazený k hlavním představitelům symbolické antropologie. Genep (1981) z historického hlediska poukazuje na fakt, že jakýsi posvátný svět – tak jak jej chápe on – stále v naší moderní a postmoderní společnosti převažuje nad světem profánním. Což dokazuje tím, že rituální společenské úkony jako narození, rození dětí, lov atd. souvisejí s posvátnem, které nabývá ve společnosti rázu zvláštního přechodu, který se u nás vyznačuje jistými rituály jak svatba, křest, svěcení kněze. Ve starších kulturách (Stephenson, 2012) byl přechodový rituál chlapců obvykle vnímán jako záležitost stejně významná jako třeba narození, sňatek či smrt. Propracované rituály a obřady byly vytvořeny zároveň tak, aby byl daný jedinec v přechodové fázi podpořen ke vstupu do další fáze, fáze dospělého. Tato podpora jedince od nejbližšího sociálního okolí – tedy od jeho komunity – měla svůj jasný důvod: z historického hlediska boje našich předků o přežití měla každá komunita výraznou pozitivní zkušenost s návratností tohoto procesu pro komunitu. Neboli jedinec, kterého si komunita vychovala jako silnou integrovanou osobnost, která je odolná vůči stresům vnitřním i vnějším, své bohaté zkušenosti vrátí komunitě v podobě svého aktivního života v ní. V dnešní podobě by tento myšlenkový postup vzorec chování společnosti mohl být identifikován v tom, když rodina vychovává své dítě – někdy i drsným a

¹ Arnold Van Genep (1873 – 1957), francouzský etnolog a folklorista. Narodil se v Německu, většinu života však strávil ve Francii. Své teoretické názory na přechodové rituály představil (Soukup, 2015) ve svém díle *Les rite de passage* (Přechodové rituály, 1909).

tvrdým způsobem – proto, aby ono dítě se v dospělosti o stárnoucí a nemohoucí rodiče dobře postaralo.

Přechodové rituály byly vytvořeny a strukturovány tak (Stephenson, 2012), aby prováděly přechod z jedné fáze života do jiné a zároveň jej označovaly. Ve své podstatě vlastně oznamovaly (sobě i okolí) vývojový pokrok či uskutečnění individuálního osobnostního přechodu z jedné společenské pozice na jinou. Byly tedy jakýmsi ukazatelem růstu člověka uvnitř jeho komunity. Zjednodušeně řečeno bylo účelem vzít jedinci to, čím a kým dosud byl, a zároveň mu poskytnout podmínky pro to, aby se stal něčím víc. V jednoduché řeči této práce šlo tedy o to vzít chlapci vše (hračky, iluze, status), co souvisí s jeho dětstvím, a nabídnout mu současně vše (nástroje, postavení, výhody) k tomu, aby se stal mužem.

Tyto významné životní přechody se záměrně neodehrávaly nahodile ani v izolaci od okolí (Stephenson, 2012). A jakmile se uskutečnily, radovali se z tohoto individuálního růstu všichni ostatní členové komunity. Pro změnu Gluckman (Eriksen, 2008) spatřuje užitečnost rituálů v tom, že transformují konflikty neškodným směrem. Dále podotýká, že pokud mají být rituály užitečné, musí účastníkům přinášet silné prožitky. Neboli poukazuje na interakci mezi individuální motivací a společenskou funkcí.

Naši předkové na celém světě měli systém iniciací a přechodových rituálů, předepisujících sled jednotlivých dílčích událostí a také kontext, ve kterém měly proběhnout. Přičemž dvěma hlavními stavebními kameny přechodového rituálu jsou podle Stephensona (2012) riziko a přijetí komunitou. To, čím chlapec musel nebo musí projít, by pro něj mělo představovat dostatečnou výzvu pro přechod v někoho silnějšího a dospělejšího. Jinými slovy – měl by mít od své komunity nastavenou vnitřní motivaci tak, aby toužil skrze přechodový rituál přejít k další životní etapě. A zároveň jeho vlastní komunita musí být svědkem tohoto přechodu, musí jej stvrdit a přijmout ho do svého středu jako dospělého. Což je velmi důležitý prvek celého procesu, bez něhož by mohl chlapec o svém přechodu pochybovat, čímž by se celý proces znehodnotil. Není dobré, když chlapec (či vztáhneme-li to na dnešní dobu jakékoliv dítě) předvede nějaký výrazný výkon, a doma se k němu následně chovají stejně jako předtím.

Život jednotlivce dle autora Gennepa (1981) spočívá – bez ohledu v jakém typu společnosti žije – v postupném přecházení z jednoho stádia do druhého, od jednoho zaměstnání k dalšímu. Přičemž tam, kde jsou jednotlivé věkové kategorie či zaměstnání oddělená, provázejí tento přechod zvláštní úkony. Například u našich řemesel to představuje učednictví, u polo civilizovaných národů zase pro změnu v obřadech, neboť žádné jednání u nich není zcela nezávislé na posvátnu. Doslovně „... každá změna postavení jedince tam znamená akci a reakci profánního a posvátného, akci a reakci, které se musejí řídit určitými předpisy a na které je třeba dohlížet, aby v obecné společnosti nedošlo k potížím a aby nedoznala škodu.“ (Gennep, 1981, 13). Už jen to, že člověk žije, vyžaduje postupné přecházení z jedné zvláštní společnosti do druhé a od jednoho společenského postavení k druhému – takže se život člověka skládá ze sledu různých etap: narození, společenské dospívání, sňatek, otcovství, třídní postup, specializace zaměstnání a smrt, jejichž konce a začátky tvoří celky téhož rázu. A ke každému z těchto celků se vztahují obřady, jejichž cíl je stále týž – nechat jedince přejít od jedné determinované situace k jiné. Jak autor dále píše (1981), navíc člověk i společnost nějak závisejí na přírodě, na vesmíru, který také podléhá rytům, které se pak následně zase odrážejí v lidském životě. Nakonec i ve vesmíru jsou různé etapy a momenty přechodu a stádia relativního klidu. Proto je třeba k lidským přechodovým rituálům přidat i obrazy vztahující se k vesmírným přechodům. Od jednoho měsíce ke druhému (např. obřady úplňku), od jednoho ročního období k druhému (slunovraty, rovnodennost) či od jednoho roku k druhému (oslava Nového roku atd.).

3.2. Přechodové rituály a mytologie

Nedílnou součástí každé kultury, ve které se rituály objevují, je i mytologie. Mýtus nabízí člověku obraz světa, který je harmonický s jeho sociálním prostředím. Mýty (Campbell, 1998) jsou představy o podstatě vesmíru a světa i o zrodu a vývoji člověka. Přijetím mýtů své sociální skupiny a účastí na jejích rituálech se lidské dítě stává součástí svého sociálního prostředí a tím společenského řádu a přírody jako takové.

Při přechodových rituálech (Gennep, 1981) hrálo důležitou roli vyprávění mytologických příběhů. Pomáhají totiž zarámovat naši vlastní zkušenost. V mýtech tvarujeme naše základní porozumění tomu, jak existujeme v tomto světě. Způsob myšlení v příbězích totiž neizoluje lidské bytosti od okolního světa, ale naopak je spojuje skrze kontext a smysl.

3.3. Biblické pojetí přechodových rituálů

Pokud vezmeme v úvahu Starý zákon a jeho popis nejstarších událostí historie, najdeme tam (Bible, Ekumenické vydání, 1985) samozřejmě i zmínky o jednotlivých přechodových rituálech a etapách lidského života tak, jak byly představeny Starozákonním Bohem-Hospodinem svému vyvolenému národu – židům. Chápání času je v judaistickém náboženství individuální, ale i hluboce kolektivní – Bůh velmi zdůrazňoval prostřednictvím Mojžíše i jiných proroků, jak důležité je připomínat si skrze slavnosti a společenské oslavy jak historicky významné události pro židovský národ (např. Exodus, neboli vyjití z Egypta), tak i pravidelné každoroční oslavy rituálního charakteru, související s ročními obdobími, ale i s určitými vývojovými fázemi jednotlivců.

K těmto jednotlivým životním cyklům patří postupně: narození a obřízka; dále uvedení k Tóře a dosažení dospělosti (což se rovná našemu přechodovému rituálu k dospělosti), dále např. zasnoubení a svatba; nakonec také smrt, pohřeb, truchlení.

3.4. Rituály a smrt

V minulosti tradičně pracovaly iniciace i se smrtí (Stephenson, 2006) – a to jak symbolickou, tak doslovnou. Když jsem si pročetl způsoby některých prastarých rituálů, nejednou mě napadlo, jestli to ti chlapci přežili. A skutečně jsou v literatuře záznamy o tom (Stephenson, 2006), že chlapci při svém úsilí stát se muži čas od času zahynuli. Spousta přechodových rituálů v sobě mělo potenciál, že se něco závažného může stát. v dnešní pedocentrické době si nedovedu moc představit, jak by takové rituály prošly společenskou cenzurou, a tak „... *se soustřed'ujeme na smrt spíše symbolicky – umírá chlapec, aby mohl žít muž.*“ (Stephenson, 2006, 94)

Naše dnešní společnost dle mého názoru rituálům tohoto typu nepřeje. Je totiž (Bílý, 2012) až posedlá touhou po kontrole, která je často zdůvodňována domnělou snahou o bezpečí a preventivní ochranu proti fyzickému a psychickému zranění. Protože pracuji s dospívajícími a setkávám se skoro denně s nimi a často i s jejich rodiči, mohu potvrdit, že se v tomto směru situace za poslední desetiletí posunula. Koresponduje to i s mým výzkumem, popsáním v empirické části této práce. Dalo mi v některých případech velkou práci přesvědčit (či chcete-li motivovat) zejména rodiče, aby své dospívající chlapce nechali prožít si tento rituál. Chlapci samotní s tím takový

problém neměli, ale to je možná z hlediska jejich vývojového období pochopitelné. Nutno však na druhou stranu říci, že právě zranění je (Bílý, 2012) pro iniciaci bojovníka důležité. Riziko k tomu zkrátka patří a u každého iniciačního rituálu se může stát, že iniciant zemře nebo se vážně zraní. To dnešní společnost ve své na bezpečí orientované zaslepenosti nejenže nechápe, ale pohlíží na ty, kteří riskují, jako na nezodpovědná nebo nebezpečná individua. Takzvaně rozumní lidé se potom nestačí divit, proč ti dnešní mladí kluci tak často dělají všechno pro to, aby se ohrozili – a to ať už extrémními sporty, alkoholem, drogami, nebezpečnými aktivitami a jinými druhy riskování. Je jen škoda, že většinou toto vědomé sebe ohrožování mladých lidí není zároveň i spojeno s uvědomělým přechodem do vyššího patra zasvěcení – k mužům.

Pro potenciální muže to v dnešní době není jednoduché i z jiného důvodu. Skutečný boj se ze života vytratil (i když vlastně v době, kdy píší tuto práci, se situace v různých končinách světa obrací a např. v Rusko-Ukrajinské válce či válkách v Arabském světě se mladí muži a někdy i děti opravdových válek se zbraněmi účastní) a moderní tzv. Západní společnost nedává prostor pro agresí a dravou expanzi. Vlivem kontroly jsme možná i moudřejší, ale jaksí tím i zároveň přeskakujeme vývojové stádium bojovníka a jak uvádí Bílý (2012), mužskou energii racionalizujeme a nahrazujeme skutečný boj, a reálné ohrožení virtuální hrou na boj. Dokazuje to mj. i obrovské procento mladých kluků, kteří hrají válečné hry na počítačích.

4. Jednotlivé fáze přechodového rituálu

V této kapitole se budeme zabývat strukturou průběhu přechodového rituálu, tedy zejména popisem, symbolikou a konkrétním průběhem jeho jednotlivých fází. Řekneme si, co tyto fáze znamenaly v minulosti a jestli se dnes jejich význam změnil.

4.1. Komplexní pohled na fáze

Jak už jsme pověděli, takzvané rituály životních krizí poprvé ve svém stěžejním díle popsal Genep. Ten zjistil (1981), že rituál se dělí na tři samostatné části. Nejprve je jedinec na určitou dobu odloučen od zbytku skupiny a během této doby projde určitými zkouškami nebo je jednoduše izolován. Poté následuje období pomezí, kdy zasvěcenec podstoupí veřejný rituál, uvádějící jej formálně do nového postavení. A poslední fáze znamená znovupřijetí nového a změněného člověka zpět do společnosti. Starý člověk jakoby zemřel a nový se narodil.

Jednotlivé fáze však nemusí být (Genep, 1996), a zpravidla ani nebývají, rovnoměrně propracované.

4.2. Fáze odloučení

První fáze rituálu je tedy nazvána fází odloučení. Dochází tedy k rituálnímu odloučení od daného sociálního stavu. Záměrem veškerého jednání v této fázi je (Genep, 1996) způsobit přechodnou změnu v životě novice. Minulost od něj musí být oddělena mezerou, kterou nikdy nebude moci přejít zpátky. Jeho dětské příbuzenství s matkou je tím náhle přerušeno a nyní bude patřit k mužům. Jinak řečeno (Bridges, 2004) – vzhledem k našemu výzkumu však velmi přiléhavě - mladý chlapec, který se chce stát mužem, je, někdy násilně, odloučen od své rodiny a odveden do lesa nebo na poušť.

Dospívající zkrátka musí (Stephenson, 2012) opustit pohodlí svého dosud dětského, nevinného, nezodpovědného světa a vstoupit do velkého a neznámého světa dospělých. Může to být svým způsobem velký krok do tmy, a možná právě proto se tento prvek, tato symbolika objevuje ve fázi odloučení. Když to parafrázuji: ještě nevím, co se mnou bude, jen vím, že jestli to zvládnu a překonám tuto překážku, ocitnu se na prahu světa dospělých. Nevím, co mě tam čeká, mám to zprostředkované

jen skrze zážitky jiných v mém okolí, pro mě osobně to bude zase nový zážitek, nová zkušenost. Svým způsobem ztrácím svou dosavadní totožnost, a budu si muset vybudovat novou, jinou, postavenou více na nezávislosti, ale i zodpovědnosti.

4.3. Fáze iniciace

Tato fáze je nazývána někdy fází pomezí (Gennep, 1996) nebo neutrální zónou (Bridges, 2004), popř. také fází izolace. Někdo toto období popisuje více jako jakousi prázdnotu (Bridges, 2004), která vyplňuje prostor mezi dvěma věky. Je třeba se jí poddat, prožít si ji naplno a zůstat jen sám se sebou. Gennep (1996) do této fáze naopak zahrnuje podstoupení veřejného rituálu, náročné životní zkoušky připravené zčásti společenstvím, ve kterém daný jedinec žije, a zčásti vydané náhodě bez přesného naplánování, jak vše musí dopadnout, což má také svůj hluboký význam.

V tomto bodě přestávají být účastníci rituálu tím, čím dosud byli, avšak ještě se zároveň nenacházejí v novém, očekávaném sociálním stavu. Jak to vyjádřil Turner (1979, in Soukup, 2015), liminální jedinci se nacházejí v mezistrukturální situaci. Turner se obecně více upnul na tuto fázi – viděl v ní (Soukup, 2015) významný zdroj života společnosti; osoby nacházející se obecně v tomto období (i mimo rituály) jsou v jakémsi bezčasí, ve kterém se stírají statusové role mezi nimi. Je to sociálně-psychologický prostor, v němž se mění, stvrzují či invertují sociální role či společenské uspořádání.

Pokud se týká konkrétní situace, které byli vystaveni mladíci v této chvíli, většinou šlo (Stephenson, 2012) o odvezení nebo vyslání do divočiny či jiného podobného místa, kde byli o samotě, a tam měli zůstat buď po nějaký určený čas, nebo až do zjevení nějakého znamení. V průběhu této doby byli také strašeni staršími kmene. Samotná doba osamocení byla velmi důležitá a spojená s prvními zážitky osamostatnění se. Najednou tu nebyl nikdo, kdo by pomohl. Vytratily se vazby na příbuzné, člověk vstupuje do širšího světa.

4.4. Fáze návratu

Až když projdeme koncem jedné životní etapy a obdobím prázdna, neutrality, můžeme vykročit k něčemu „...novému, proměnění a obnovení zničením předchozí životní etapy a putováním napříč nicotou.“ (Bridges, 2004, 107)

Fáze přijetí znamená opětovné zařazení jedince do společnosti, již s nově získaným společenským stavem či statusem. Starý člověk zemřel a nový se narodil.

V této fázi na úrovni sebepojetí (Stephenson, 2012) dospívající čelí radikální změně identity – ztrácí obraz toho, kým byl, a hledá vnitřní obraz toho, kým bude. Tento přechod samozřejmě nebývá snadný a nese v sobě potenciál mnohých vnitřních konfliktů (ve vztahu k sobě samému) i vnějších konfliktů (ve vztahu k okolnímu světu).

K fázi návratu zároveň také patří přijetí jedince komunitou (vlastně znovupřijetí) v jeho nové roli. Okolí se k němu musí chovat a nahlížet na něj nově. Bez tohoto by mohli celý náročný proces přechodového rituálu znehodnotit. K této fázi také patřival závěrečný oslavný obřad, kde bylo možno vyjádřit při oslavách (tanec, jídlo, pití) radost z právě proběhlé změny.

Důležitou součástí celého rituálu je tedy skutečnost, že se iniciant jednak cítil po absolvování jinak, a také že se k němu okolí jinak chovalo. Dobře víme, že ke změně k dospělosti nemůže dojít takto rychle – v průběhu rituálu, byť by trval i několik dní. Důležité na tom je, že pokud okolí i on sám má na sebe nový pohled, začíná se podle něj sám chovat a směřuje novým směrem celý svůj život. Výraznější změny většinou následují až v průběhu nové cesty. Svým způsobem to může připomínat narození člověka: už není zárodkem, plodem, ale někým, kdo patří cele na tento svět. My na něj mluvíme, povídáme si s ním (někdy na něj spíš šišláme), i když víme, že nám ještě nemůže vůbec rozumět. Je to znovu jen náš postoj, kterým vlastně tohoto novorozence „zveme“ do života, zveme ho do role být člověkem.

5. Přechodové rituály dnešní doby

Touto kapitolou bychom chtěli zakončit teoretické pojetí práce a připravit půdu pro empirickou část, kde se budeme věnovat konkrétnímu experimentu, ve kterém sledujeme dopad přechodového rituálu na dnešní mladé chlapce. Je to tedy jakési přemostění od teorie k praxi, ve které popisují i svou vlastní zkušenost s přechodovým rituálem.

5.1. Rituál jako iniciace bojovníka z pohledu dnešní doby

Autor Bílý (2012) popisuje přechodový rituál pro chlapce jako iniciaci bojovníka. Tak se dle něj děje v životním období mezi 13. a 18. rokem života muže a je pro rozvoj muže nesmírně důležitý, především pak pro jeho tzv. prezenci. Což je pojem, převzatý od Davida Deidy (Bílý, 2012) a zahrnuje několik aspektů: přítomnost (být úplně tady a teď), pravdivost (vědomě nelhat, být v souladu se svým srdcem), propustnost (nechat to větší mnou procházet) a poslání (znát účel svého bytí). Věk, který zhruba koresponduje s dospíváním, adolescencí, je pro inicianta důležitý proto, že se musí setkat se svými vlastními hranicemi – především pak s konečností fyzické existence – a dále pak by měl takzvaně „potkat smrt“, což mu pomůže k nalezení jeho prvního poslání.

S tímto rituálem je (Stephenson, 2012) úzce spjata překonání fyzické bolesti a zranění, zdolávání překážek, v jehož průběhu se vystavuje iniciant reálnému nebezpečí a zároveň je nutnou vstupenkou do klanu bojovníků. Z kontextu je zároveň jasné, že na rozdíl od např. příslušnosti k rodině, kterou si nevybíráme, se musí mladý muž pro vstup do „kmene mužů“ vědomě rozhodnout. Tím zároveň i vyjadřuje (Bílý, 2012) svou příslušnost k většímu celku, než je rodina, a dosvědčuje to svou ochotou zájmy tohoto celku, ať už je jím v dnešní době třeba parta, fotbalový klub, náboženská skupina, národ, vlast a v krajním případě dosvědčuje i svou ochotu obětovat za tento celek svůj život.

Problém dnešní doby tkví v tom, že společnost vůbec nechápe důležitost přerodu chlapce v muže, a tak jej nijak nepodporuje. V tom případě vstupuje do hry často jen náhoda, s jakým „klanem“ se mladý muž setká a jaké zájmy tedy v budoucnu bude hájit.

5.2. Vojna jako přechodový rituál mé generace

Na tomto místě nemohu také nezmínit jeden důležitý moment v životě dospívajícího člověka v mé generaci a v této mé zemi. A tím byla povinná vojenská služba, která už dnes neexistuje. Že vojenská služba byla dlouho vnímána jako způsob, jak z někoho „udělat chlapa“, popisuje již Stephenson (2012) a dodává, že armáda (míněna tím USArmy) při formování vojáků využívá ty nejzákladnější prvky přechodového rituálu.

Protože obvyklý průměrný věk odchodu chlapců-branců na základní vojenskou službu byl v naší republice 19 let, lze podle mě úspěšně zařadit tento moment jako jeden z milníků přechodu chlapce k dospělosti. A v řadě případů tím také podle jejich vlastních svědectví byl. Obsahuje totiž všechny prvky původního přechodového rituálu k dospělosti: odloučení od komunity (někdy až dlouhodobé); prožití si velmi náročných a v řadě případů i zdraví či životu nebezpečných situací; a následný návrat domů, po němž nemohl být chlapec už nezměněn. Prožil často něco, co jiní ani nemohli pochopit a to ho vnitřně proměnilo v dospělejšího.

Protože jsem tuto zkušenost sám prožil, přiznám se, že při psaní těchto řádků mi až běhá mráz po zádech, jak je prožití základní vojenské služby podobné drsnému přechodovému rituálu starých kmenů, kdy byli mladíci odvedeni daleko do přírody a museli si sami poradit s nástrahami a překážkami a následně se vrátit zpět domů jako muži... A také na samotné vojně docházelo k významným přechodovým rituálům. Jako mladí „zobáci“, kteří přišli do kasáren historicky jako poslední, jsme se první měsíce nezastavili kvůli úsluhám těm „služebně starším“ neboli mazákům. Po určité době, pokud jsme se osvědčili, jsme prošli speciálním zasvěcovacím rituálem, který byl fyzicky bolestný i psychicky náročný, a který nás uvedl do společnosti našich mazáků. Po tomto rituálu jsme jim již mohli tykat a získali i jiné výhody. Takže stejně jako u přechodových rituálů k dospělosti u starých kmenů se všichni rituálu báli, ale zároveň všichni si přáli, aby už byli co nejdříve vybráni za adepty k povýšení, prošli si tímto martyriem a následně byli z hlediska vojenské hierarchie „dospělí“. Zároveň to bylo podobné klasickým rituálům v tom, že pokud někdo z vojáků odmítal projít touto zkouškou a podrobit se vnitřnímu speciálnímu řádu kasáren, jeho komunita (tedy všichni vojáci základní služby v oněch kasárnách) ho nepřijala jako plnohodnotného člena a tak se k němu i chovala. Vojna měla zkrátka svůj velmi specifický, vnitřně

nastavený řád, který byl pro vnější svět nepochopitelný a často i těžko uvěřitelný – dodnes nejsem schopen o některých událostech mé vojenské služby mluvit s ostatními lidmi, protože mám prostě za to, že by na mě hleděli jako na blázna a snad by mi ani nevěřili – ale dávalo to jakýsi jasný a logický smysl.

5.3. Jak vytvořit přechodový rituál dnešní doby

Nyní bychom rádi věnovali prostor k zamýšlení se, jestli a jak je možné utvořit takový přechodový rituál dnes. Oldfield (1996) mluví o přechodových rituálech v současnosti spíše jako o umělecké formě než o vědě. Stejně jako umění má rituál spíše symbolický, než pragmatický význam. Jako umělecká forma mají rituály zachovávat dvojí funkci: zaprvé mají zachovávat staré tradice minulosti a za druhé mají být kreativní. Při tvorbě novodobých přechodových rituálů je tedy důležité slepě nezachovávat staré tradice, které již v současné době nedávají smysl, ale je nutné k nim přistupovat kreativně. Tedy vytvořit rituály tak, aby zapadly potřebám současnosti. Při jejich tvorbě je však nutné zachovat principy těchto rituálů a oživit je v kontextu naší doby. Rituály měli totiž vždy vychovávat mladé lidi do nynější reality světa dospělých lidí.

Témata, která se v dnešním přechodovém rituálu tedy podle mého názoru mají objevovat, a je třeba s nimi pracovat, jsou: sebepoznání a odhalení osobní síly, nalezení svých limitů a o objevení, jak využít svých sil v rámci společnosti; možnost nalézt zdroj své osobní síly a naučit se ji používat; učit se vyjadřovat vlastní emoce a zabývat se vnitřním světem; učit se vhodně používat symbolického jazyka (představy, obrazy atd.); dále pak vlastních hodnot a názorů, ale zároveň jim umožnit sdílet naše vlastní zkušenosti, hodnoty a názory; pracovat na introspekci, hlubším uvědomění; a samozřejmě důležitými tématy jsou i pojmy, uvedené v první kapitole, jako je sebepojetí, individuace či socializace.

Podle mého názoru i zkušeností s prací s dospívajícími je také důležité zapojení rodičů do přechodového rituálu svých dětí. Pokud rodina nepodpoří své dítě v tomto důležitém přechodovém okamžiku, může být samotná snaha o přechod do další životní etapy ztracena. Rodiče mohou rovněž poskytnout příklady svým dětem, jak zvládli své vlastní dospívání. Může to být zároveň i velmi dobrá příležitost poskytnout jim svůj vlastní příběh.

5.4. Výzkumy v ČR

Z výzkumů diplomových a disertačních prací v České republice z posledních let vyplývá, že většina autorů se věnovala zejména teorii přechodových rituálů, nenalezl jsem práci, která by přímo popisovala uskutečnění konkrétního rituálu a posléze mapovala psychologický dopad tohoto na jedince, jako je tomu u našeho výzkumu.

Nejbližší našemu pojetí výzkumu je autor Bajer (2015), který ve své výzkumné části využívá jako výzkumného vzorku mladých chlapců, kteří již absolvovali určitý iniciační rituál, tzv. Brány dospělosti, v rámci práce neziskové organizace. On sám tedy experiment neprováděl, ale kvalitativním výzkumem zpovídá účastníky rituálu; jeho hlavní výzkumnou otázkou je, jaký měl přechodový rituál vliv na utváření mužské identity účastníků rituálu. Přechodový rituál byl však uskutečněn za aktivní přítomnosti otců dospívajících chlapců, proto i závěry se více věnují těmto vztahům či obecně krizi otcovství v dnešní době. Autor však doporučuje uskutečnit rituál pro chlapce samostatně.

Diplomová práce autora Kučery (2010) je ještě podrobnější z hlediska teorie rituálů, ve výzkumné části však hovoří s dospívajícími chlapci v teoretické rovině o tom, jaké by to pro ně bylo prožít si přechodový rituál dospělosti a jak by si jej představovali, takže jeho empirické závěry jsou také spíše v rovině teorie.

Podobně je na tom autor Serbousek (2009), který v empirické části zkoumá zpětně zkušenosti vybraného vzorku s vlastními rituály. Kovářová (2015) se věnuje pouze teorii bez empirického vyústění, podobně jako někteří další (Přikrylová, 2009).

Jiní autoři podobně pracují pouze se vzpomínkami lidí, centrem jejich pozornosti jsou už však většinou rituály svatby, pohřbu, křtu apod.

5.5. Zahraniční zkušenosti a výzkumy

Z pohledu konkrétních zkušeností s přechodovými rituály dospívajících je za jakousi studnici informací považován Stephenson². Pracoval mj. v zařízení s názvem Přechodový rituál, založeném 1984. Od té doby prošlo tímto zařízením desítky tisíc mladíků, většina z nich měla za sebou soudní řízení či podmínku. Popisuje (2012) své

² Bret Staphenson, americký transpersonální psycholog, zabývající se přechodem mužů z dospívání do dospělosti; více než 20 let pracuje s rizikovou a vysoce rizikovou mládeží v USA; 2015 přednášel i v ČR

bohaté zkušenosti s terapeutickou prací s těmito chlapci, která spočívá zejména na spojení fyzické a psychické zátěže a jejího překonání.

O přechodových rituálech v afrických kmenech píše Tasha Davis (2010) včetně zaměření na rituál dospívajících, o kterém zde píšeme. Jelikož svůj výzkum zaměřuje na původní přírodní kmeny, její výpověď je výmluvná. Smyslem tohoto rituálu je symbolická smrt dítěte a narození dospělého. Má podobu týdenního ceremoniálu se všemi náležitostmi silného zážitku s cílem osamostatnění se.

Nelson (2003) se ve své studii zaměřuje na přechodový rituál k dospělosti se specifikací náboženského prostředí, konkrétně u Mormonů. Jedním z důvodů bylo, že právě Mormoni mají velmi propracovaný systém výchovy a přechodu mezi jednotlivými věkovými vývojovými fázemi. Soustředil se tedy na fázi přechodu mladých mužů na misii, což byl podle něj právě moment určitého oddělení se od své komunity, přechod do naprosto neznámého prostředí a osamostatnění se v něm – což jsou atributy prakticky kopírující přechodový rituál. Autor se v dotazníkové studii ptal absolventů misie, jestli se cítí dospělí a podle čeho to poznají. Ptal se i těch, kdo misii neabsolvovali a poté srovnával výsledky. Z nich vyplývá, že je korelace mezi těmi, kdo absolvovali misii a cítí se dospělí, zatímco u těch, kdo misii neabsolvovali, je korelace s pocitem vlastní dospělosti statisticky významně nižší.

Markstrom (1998) se ve své studii zabývala moderním chápáním přechodových rituálů. S odvoláním na studia a teoretická východiska nám již dobře známého Gennepa se snaží doložit, že dnešní porozumění přechodovému rituálu k dospělosti, i vzhledem k vývojovým etapám Eriksona, je nejbližší přijetí ctností, jako je věrnost a vnitřní síla. Klade proti sobě problémovou mládež, potýkající se s nezačleněním do společnosti, a ty mladé dospělé, kteří prošli určitou formou přechodového rituálu, a nyní se jim úspěšně daří řešit krizi identity.

Z hlediska dnešní sociopolitické situace je velmi zajímavá také studie Monsuttiho (2007), která popisuje přechodový rituál k dospělosti u mladých Afghánců. Za ten považuje se všemi jeho typickými znaky jejich přechod (popisuje jej doslova jako migraci) v dospívání do sousedního Íránu. Je to pro ně separace od nejbližších na dlouhou dobu, náročná cesta a poté pobyt v Íránu, kde během krátké doby musí prokázat schopnost čelit těžkostem, ušetřit peníze a zároveň žít mezi kočujícími pracovními dělníky. Po návratu do své původní vesnice jsou pak považováni díky této své zkušenosti za dospělé zralé muže.

Autor Sande (2015) věnuje srovnání tradičních rituálu přechodu k dospělosti s podobnými rituály mladých mužů v Norsku. Přináší zajímavé srovnání tradičního přechodového rituálu s obřadem, kdy mladí kluci jsou intoxikováni alkoholem po dobu čtrnácti dnů a tím si za použití symbolické antropologie a sociologie odžívají svůj přechod k dospělosti.

EMPIRICKÁ ČÁST

6. Výzkumný problém

Výzkumným problémem této práce se stal pojem přechodového rituálu adolescentů k dospělosti a jeho realizace. Z teoretické části práce vyplývá, že přechodové rituály byly v historii v různých kulturách využívány mnohem četněji než dnes a měly svůj velmi důležitý význam pro zdravý psychický vývoj jedince (Stephenson, 2012). Zároveň vyplývá, že v dnešní době z různých důvodů dochází k opomínání rituálů v životech lidí i společnosti a tím i k ochuzení bohatosti života v období jeho přechodových fází.

Vývoj adolescentního chlapce je nastaven dle psychologů (Langmajer, 2006) tak, že potřebuje překonávat výzvy a překážky, související s věkem; potřebuje dorůstat v dospělého a socializovat se; potřebuje se sebe prezentovat před ostatními vrstevníky (Bílý, 2012) i poměřovat se s dospělými; potřebuje se setkat i s vlastními hranicemi (Stephenson, 2012) a skrze setkání „se smrtí“ potřebuje i nalézt vizi a smysl pro svůj život.

6.1. Typ výzkumného problému

Typ tohoto výzkumného problému je tedy kauzální – bude zjišťovat kauzální neboli příčinné vztahy – příčinu, která vede k určitému důsledku. V našem případě hledáme příčinný vztah mezi prožitím si přechodového rituálu k dospělosti u adolescentů a jejich pozitivní změnou v sebepojetí. Tedy sebepojetí je závislá proměnná a přechodový rituál nezávislá proměnná, která by měla po absolvování rituálu sebepojetí změnit.

6.2. Průběh samotného experimentu

Aby mohly být výsledky experimentu správně interpretovány, musí být předem jasné, jak experiment proběhne a co vše zahrnuje. I pro náš experiment přechodového rituálu jsem vytvořil strukturu jednotlivých fází, které do něj patří (samotný rituál je zde označen tučně):

- sbírání informací, příběhů a diskutování nad tématem přechodového rituálu, které začalo již šest měsíců před rituálem

- vzájemná diskuze, co všechno takový přechodový rituál znamená, znamenal v minulosti, a jak bychom si jej představovali ve vlastním pojetí
- pět dnů před odjezdem setkání, kde jsme probírali organizační záležitosti, obavy a očekávání a také došlo k administraci dotazníku NEO pětifaktorový osobnostní inventář
- přípravná fáze rituálu, kdy jsme přijeli na místo už den a půl předem a „připravovali půdu“ pro něj
- předvečer rituálu prošel každý účastník tzv. cestu hrdiny, kdy měli v lese na několika místech rozmístěny svíčky a u nich byly popsány informace o jednotlivých přechodových rituálech, které člověk v průběhu života prožije (narození, separace od matky, přechodový rituál k dospělosti, osamocení se odchodem z domova a sňatek)
- následovala společná diskuze v chatě o tom, co zajímavého se dověděli a jaké je k tomu napadaly myšlenky
- **samotný rituál, kdy účastníci byli odvedeni postupně po jednom dvěma výzkumníky z chaty na určené místo; u chaty jim byly šátkem zavázány oči, aby nevěděli, kam jdou, a na místě průběhu rituálu byly rozvázány; mohli si zapisovat své myšlenky a pocity**
- **sedm hodin zůstali účastníci na určeném místě o samotě, bez jídla a později s přicházející tmou**
- po ukončení časového úseku sedmi hodin byli účastníci znovu přivedeni zpět do chaty, kde výzkumníci mezitím připravili oslavu s jídlem, pitím, vonnými svíčkami a rituální hudbou
- následujícího dne proběhla reflexe formou společného sdílení zážitků a polostrukturovaná ohnisková skupina
- po třech měsících proběhl na podzimním běhu skupiny re-test dotazníku NEOPS

Důležitý je fakt, že všechny výše uvedené součásti experimentu prošli všichni účastníci výzkumu. Pokud by některý z nich neprošli všichni, nemohl by být ani zařazen jako součást experimentu.

7. Cíl výzkumu

Cíle našeho experimentu byly od počátku tyto:

- popsat z hlediska efektu průběh přechodového rituálu se všemi jeho sounáležitostmi;
- popsat a kvantifikovat relevantními metodami dopad přechodového rituálu na účastníky výzkumu;
- dát možnost prožít účastníků výzkumu pro ně přijatelnou formou přechodový rituál.

Za prvním jmenovaným cílem se skrývá jednoduše popis a charakteristika pokud možno všech důležitých součástí tohoto výzkumu tak, aby bylo možno jej popř. opakovat ve stejných podmínkách, nebo na jeho základě vycházet k vytvoření podobného typu rituálu na jiných klientech jinými výzkumníky, kteří se nechají tímto výzkumem inspirovat.

7.1. Popis efektu a dopadu výzkumu na účastníky

Dalším cílem bylo vhodnými metodami změřit či rozpoznat vliv rituálu na osobnost, sebepojetí účastníků. K tomu bylo zapotřebí určit si nejprve celý design výzkumu a na něm založit zvolení vhodných výzkumných prostředků. Přesný popis metod dává zároveň možnost opakovat výzkum, případně i v jiných podmínkách.

7.2. Možnost prožití přechodového rituálu

Tímto posledním cílem je dát možnost mladým dospívajícím lidem prožít si přechodový rituál k dospělosti, a to se vším všudy. To znamená, že za důležité jsem považoval i postupné seznamování potenciálních účastníků s tématem rituálů obecně i přechodového rituálu konkrétně; zvolit vhodnou formu rituálu samotného vzhledem ke specifikům výzkumného vzorku a vzhledem k mé dobré znalosti jejich osobností a povah; a samozřejmě oslavit společně přežití tohoto rituálu a v rámci reflexe mluvit o všem, co účastníci prožili, ať už pozitivního či negativního.

8. Metodika výzkumu

Výzkum je pojat jako kvalitativní experiment. To v našem případě znamená, že do přirozeného prostředí přichází nezávislá proměnná, která se tak stává prostředkem ke zjišťování kauzálních vztahů, a to mezi nezávislou a závislou proměnnou. Nezávislou proměnnou, která takto vstupuje do hry, je experiment, jehož hlavní částí je přechodový rituál; a závislou proměnnou, kterou budeme zkoumat a zjišťovat dopad na ni, je efekt prožitku na sebepojetí participantů z výzkumného vzorku. Jak popisuje Miovský (2006), princip experimentu spočívá v tom, že v přirozené situaci, kterou sledujeme, provedeme tzv. experimentální zásah – neboli něco nečekaného neobvyklého, co naruší přirozený běh událostí, dá průchod novým situacím a zároveň donutí účastníky v reakci na podnět nějak jednat.

Přeneseno konkrétně do naší situace: participant, kteří se stávají součástí výzkumu, mají aktuálně v období adolescence určitou míru sebehodnoty a sebeuvědomování si, které se dají změřit testově, dají se popsat i metodami rozhovoru a pozorování. Před začátkem hlavní části experimentu-přechodového rituálu, proběhne vyplnění osobnostního testu. Poté proběhne experiment a tři měsíce po jeho skončení proběhne znovu test osobnosti, neboli re-test. Kromě toho budou použity metody: rozhovor, pozorování a analýza osobních zápisků v deníku účastníků.

Jako u kvalitativního experimentu jsme zároveň museli i zde balancovat mezi dvěma stranami. Jednou je veškerý dostupný materiál, který je o tématu k dispozici – pokud možno prostudovat vzhledem k saturaci dat ty nejdůležitější a nejznámější materiály v podobě knih, odborných článků či dokumentů, abychom si udělali co nejpresnější obrázek o tom, jak historicky v různých dobách i na různých místech obdobné přechodové rituály probíhaly či probíhají; na druhé straně vznikalo něco úplně nového, něco, o čem jsme nevěděli, jak dopadne a jaký to bude mít efekt. Proto jsme museli být pozorní jak k teoretickému zakotvení experimentu, tak ke konkrétnímu případu – specifickému výzkumnému vzorku, který žije v určitých podmínkách na určitém místě a má určité vlastnosti. Museli jsme tedy dbát na zásadu otevřenosti vůči nové situaci, neustále subjektivně zkoumat sebe samé v jednotlivých krocích uskutečňování výzkumu (jestli vše souvisí s cílem), a zároveň jsme museli počítat s nečekanými momenty a dokázat se s nimi po reflexi vyrovnat.

9. Výzkumná otázka

Výzkumná otázka tohoto experimentu tedy zní: Jaký efekt na sebe posuzování a sebe hodnotu bude mít pro účastníky výzkumu absolvování přechodového rituálu?

Na tuto otázku se během výzkumu bude odpovídat trojím způsobem: zaprvé metodou dotazování v rámci polostrukturované ohniskové skupiny. Druhý typ odpovědi bude ukryt v metodě pozorování – tzn., že výzkumník zná dobře všechny účastníky výzkumu již několik let a jeho zkušenost bude konfrontována s případnými změnami chování a postojů jednotlivých participantů po určitou dobu po ukončení experimentu. A konečně třetím typem odpovědi je tradičně spíše kvantitativní metoda získávání dat – NEO pětifaktorový osobnostní inventář a jeho vyhodnocení se zaměřením se na změnu a statisticky významný rozdíl mezi dotazníkem vyplněným před experimentem a tři měsíce po experimentu.

10. Výběr výzkumného vzorku

Jak už jsme výše popsali, výzkumný vzorek sestával z účastníků adolescentní skupiny LOST, která od podzimu 2013 pravidelně probíhá ve dvou bězích za školní rok. Jeden běh vždy sestává z 12 setkání po 2 hodinách; část účastníků skupin se zařadila od samého začátku vzniku skupin a část se přidávala průběžně. Osloveno bylo sedm členů skupiny, kteří se jí v jarním běhu (od března do června) roku 2015 zúčastňovalo, se vstupem do experimentu souhlasilo 5 účastníků.

Účastníci od počátku věděli, že se jedná o letní pobytový tábor pro adolescenty ze skupiny LOST a zároveň bude jeho podstatnou součástí experiment v podobě přechodového rituálu. Seznámil jsem účastníky i jejich rodiče s plánem pobytu i se samotným rituálem – jak by měl vypadat a co by mělo být jeho cílem. S účastníky i některými jejich rodinnými příslušníky jsme diskutovali o formě rituálu vzhledem ke specifickým charakteristikám cílové skupiny, tedy výzkumného vzorku.

10.1. Charakteristika výzkumného vzorku

Tu tvoří tedy ne běžný nebo náhodný výběr dospívajících, ale členové konkrétní skupiny, která v individuální podobě a v různých formách u jednotlivých participantů má následující charakteristiky: diagnostikováno ADHD, tedy syndrom poruchy pozornosti s hyperaktivitou; lehčí poruchy chování ve formě drobných krádeží, lží, záškoláctví či experimentování s alkoholem a lehkými drogami; většinou i nepříjetí kolektivem ve své škole – v historii obětí šikany.

Výzkumný vzorek tedy byl vybírán metodou záměrného účelového výběru. Podmínkou k účasti na experimentu bylo: adolescentní věk, tuto podmínku jsem záměrně zúžil na věkovou hranici 15 až 18 let, a to z toho důvodu, aby jednak byli účastníci blízko sobě navzájem věkově, dále aby měli už 15 let – nebyli tedy nezletilí – a aby nespádali věkově už příliš do dospělosti. Omezení bylo dále genderové – celý výzkum byl koncipován na přechodové rituály u chlapců, takže dívky se experimentu nezúčastnily.

10.2. Vyloučení z výzkumu

Pokud se týká vyloučení a kontraindikací, podmínkou bylo, aby účastník experimentu netrpěl nějakou psychickou nemocí. Jednak proto, že psychicky nemocní

lidé zvládají odlišně krizové situace, ke kterým experiment rozhodně patřil; pak bych byl nucen i spolupracovat s psychiatrem a konzultovat případnou medikaci. Výsledky výzkumu by byly značně touto skutečností ovlivněny, podle mého názoru by tak byly přítomny experimentu dvě odlišné skupiny z hlediska zkoumání i z hlediska vyhodnocení výsledků.

Vzhledem k tomu, že se jedná o takhle specifický typ experimentu, myslíme, že je vhodné, aby byli participant vybráni osobně a s jejich dobrou znalostí osobnosti a zkušeností, jak řešili krizové situace v minulosti. To se nám podařilo, tím jsme také mohli minimalizovat riziko případných nečekaných a nepředvídatelných okolností, které by značně mohly zkomplikovat výzkum.

11. Metoda sběru dat

Data byla sbírána pozorováním, rozhovory, studiem zápisníků, jenž měl každý účastník výzkumu k dispozici a z dotazníku, vyplňovaného jedenkrát před započítím experimentu a podruhé tři měsíce po jeho uskutečnění. Podrobněji se dotazníkem zabýváme v následující kapitole.

11.1. Pozorování

Pozorování charakterizuje Ferjenčík (2010) jako plánovitě selektivní a od běžného pozorování jej odlišuje tím, že si výzkumník dopředu určuje, co a jak bude pozorovat. Pozorování jako metoda získávání dat tedy byla použita v našem případě dvojím způsobem. Jednak skrze výzkumníka, tedy mě. Používal jsem zúčastněného pozorování participantů, a to jak otevřeného – celý průběh experimentu jsem záměrně sledoval a pokud možno komentoval zrcadlením jednotlivým účastníkům, co sleduji a čeho jsem si všiml. Dále zúčastněným pozorováním skrytým, kdy jsem sledoval účastníky i ve chvílích, kdy o tom nevěděli, speciálně pak jsme s kolegou obcházeli jednotlivá stanoviště, kde účastníci byli v průběhu experimentu osamoceně umístěni, a sledovali jsme po určitou dobu jejich chování, probírali a vyhodnocovali, jak koresponduje se zadáním, které dostali před začátkem experimentu i s jejich obvyklým chováním. To jsme si pak zaznamenávali do záznamového archu a konfrontovali s dalšími fakty a okolnostmi v průběhu experimentu.

Dalším způsobem pozorování v průběhu experimentu bylo introspektivní pozorování samotných účastníků. Ti měli za úkol sledovat sami sebe a své chování, prožitky a pocity a následně je popisovat buď do svých deníků, nebo při rozhovoru s výzkumníkem.

11.2. Ohnisková skupina

Ohnisková skupiny proběhla ve dvou fázích: bezprostředně po skončení samotného rituálu a následně příštího dopoledne. Nejprve byli účastníci přivedeni zpět do chatky, kde se převlékli a přišli do chatky výzkumníků, kde na ně čekala oslava završení rituálu. Následujícího rána proběhla reflexe účastníků toho, co vše v uplynulých sedmi hodinách prožili a jaké to pro ně bylo. Výhodou ohniskové skupiny je zároveň interakce mezi účastníky, takže pokud někdo zapomněl na nějaký detailní zážitek, díky interakci o prožitcích si většinou vzpomenu.

Ohnisková skupiny měla formu polostrukturovanou. Vedl jsem ji já, pomocný výzkumník mi především pomáhal držet pozornost a strukturu. Hlavními tématy rozhovoru a položených otázek bylo:

- Jak jsem se cítil?
- Měnily se nějak mé pocity v průběhu rituálu?
- Čím to bylo způsobeno?
- Jak působil hlad, samota, přicházející tma, vytrvalý déšť či mlha?
- Měl jsem možnost zapisovat si své zážitky do deníku?
- Měl jsem možnost přemýšlet o sobě, svém životě, o budoucnosti?
- Dostal jsem nějaké speciální „zjevení“, vnitřní porozumění či jinou formu zážitku, která mi pomohla pochopit smysl něčeho v mém životě?

Tato ohnisková skupiny probíhala v časovém horizontu přibližně devadesáti minut.

11.3. Práce s existujícími dokumenty

Další formou sběru kvalitativních dat z experimentu byl zápisník. Každý z účastníků jej dostal na začátku tábora-experimentu, ve fázi, kdy jsme připravovali rituál, a mohl si v průběhu zapisovat své pocity a prožitky, myšlenky. Na koci tábora-experimentu jsem poprosil účastníky, aby z něj během ohniskové skupiny předčítali a čerpali k odpovědím. Dali mi jej i k dispozici přečíst, tak jsem měl možnost vyhodnotit i tato pro mě cenná data.

12. Administrace dotazníků

Test se řadí mezi vícerozměrné inventáře založené na pětifaktorovém modelu osobnosti, který vychází z faktorové analýzy přídavných jmen, používaných k popisu osobnosti. Metoda zjišťuje míru individuálních odlišností a poskytuje údaje o pěti obecných dimenzích osobnosti - Neuroticismus, Extraverze, Otevřenost vůči zkušenostem, Přívětivost a Svědomitost (tzv. Velká pětka, Big Five). Respondenti odpovídají na celkem 60 položek, 12 pro každou škálu. České vydání testu je původním autorským dílem M. Hřebíčkové a T. Urbánka. Obsahuje rozsáhlou teoretickou část, která uvádí do problematiky i čtenáře setkávajícího se s daným tématem poprvé a empirickou část s výsledky několika výzkumných studií realizovaných v České republice na vzorku více než 2000 osob. Tyto výsledky dokládají, že lze inventář, původně vytvořený ve Spojených Státech, úspěšně použít i u české populace.

Dotazník byl celkem dvakrát s participanty vyplňován. Všech šedesát otázek je podáno jako výrok o sobě, se kterým se dotazující ztotožňuje na klasické pětibodové stupnici Likertovy škály (vůbec nevystihuje – spíše nevystihuje – neutrální – spíše vystihuje – úplně vystihuje).

12.1. Způsob a okolnosti vyplňování dotazníku

V obou případech proběhlo vyplňování společně se všemi pěti participanty. Nejprve jsme si předem domluvili čas, kdy vyplňování proběhne. Poprvé to bylo na předtáborovém informativním setkání pět dnů před zahájením experimentu v prostorách nízkoprahového zařízení, kde probíhají setkání podpůrné skupiny pro dospívající – LOST. Seznámil jsem účastníky s tím, jak dotazník vyplnit a po celou dobu jejich vyplňování jsem byl s nimi. Asi dvakrát se objevil dotaz, abych jim lépe vysvětlil, co daná otázka přesně znamená (u otázky č. 8 a u otázky č. 33). Po vyplnění všech jsem jim poděkoval a připomenul, že budou ještě jednou vyplňovat nějakou dobu po uplynutí experimentu a také, že já budu z výsledků zkoumat, jestli se nějak statisticky významně změnila některá z položek 5 faktorů jejich osobností.

Druhé vyplňování proběhlo po předešlé domluvě po skončení jedné ze skupin nadcházejícího podzimního běhu, zhruba tři měsíce po proběhnutí experimentu. Vyplňovali jsme opět všichni společně, proběhlo to až po ukončení skupiny hlavně

z důvodu, že na skupinu přišli noví účastníci, kteří neměli s experimentem nic společného, a vyplňování dotazníku by jim nic neříkalo vedle faktu, že by tím přišli o část programu skupiny.

Obě vyplňování trvala i s úvodní a závěrečnou administrací zhruba 30 minut, někteří měli vyplněno i za 15 minut. Dotazníky jsem uložil do zamčené skříňky ve své kanceláři k prvním dotazníkům do doby, než jsem je v rámci bakalářské práce začal vyhodnocovat. Po vyhodnocení je znovu uložím do zamčené skříňky k jiným dokumentům o klientech, které jsou neveřejné. Vyhodnocení dotazníku pak ještě na žádost samotných participantů provedu po jedné ze skupin jarního běhu podpůrné skupiny LOST.

12.2. Praktická využitelnost dotazníku

Dotazník obsahuje normy, ve kterých jsou mj. uváděny korelace s věkovými skupinami i s pohlavím, jsou zde také uváděny percentily pro obě pohlaví.

Pokud se týká praktického využití dotazníku, autor Miller (1991), který pracuje s NEO pětifaktorovým osobnostním inventářem, poukazuje na možnosti jeho využití v psychoterapeutické praxi. Např. podle jeho názoru údaje o klientově úrovni Neuroticismu a příčinách jeho vzniku usnadňují volbu terapeutické strategie. Míra Extroverze zase ovlivňuje jeho zaujetí pro terapii. Míra Otevřenosti vůči zkušenosti zase podle Millera (1991) ovlivňuje klientovy reakce na terapeutovi intervence. A tak bychom mohli pokračovat, důležité však je to, že všichni klienti, kteří prošli experimentem, i nadále pokračují v docházení na skupiny a má terapeutická práce s nimi se může nyní opírat nejen o supervize, ale nyní třeba i o výsledky osobnostního inventáře, respektive je možno toto vše na supervizi probírat pospolu.

13. Analýza dat

Analýza kvalitativních dat je považována (Miovský, 2006) za prakticky nejobtížnější fázi realizace studie. Přispívá k tomu mj. velká míra volnosti výkladu jednotlivých metod, nízká standardizace dílčích postupů či velké množství možností skýtaných jednotlivými metodami nebo jejich kombinací.

Z těchto důvodů jsme se rozhodli při analýze dat naší práce postupovat spíše metodou deskripce, prostého popisu probíhaných událostí a jevů v kombinaci s analytickou metodou zachycení vzorců (gestaltů). U každé z metod sběru dat byla snaha kombinovat analytické prostředky individuálně vzhledem k jednotlivé metodě.

13.1. Pozorování

U metody sběru dat pozorování se jevila nejvhodnější metodou analýzy dat metoda prostého výčtu. A to zejména z toho důvodu, že při pozorování jsme neanalyzovali výpovědi účastníků (alespoň ne explicitně), ale spíše zapisovali prosté skutečnosti tak, jak jsme je v průběhu experimentu vysledovali; snahou zde bylo co nejméně přidávat své interpretace a hypotézy, naopak jen prostě popisovat, co se děje.

Tak bylo nutno rozdělit pozorování na několik podskupin. V jedné dominovali účastníci experimentu, každý zvlášť. Ve druhé podskupině byl časový průběh experimentu, který se zhruba kryl s jednotlivými událostmi. Jiná tabulka byla použita při sběru dat a jiná při analýze dat.

Při výčtu pozorování se tedy budeme držet způsobu popisu postupně jednotlivých účastníků. Tabulka použitá při analýze dat bude pro srovnání a představu vložena do příloh.

Výsledky pozorování účastníků experimentu v jeho průběhu

Dušan

Účastník Dušan byl na počátku experimentu, tedy v době cca 6 měsíců před přechodovým rituálem, ve 3. ročníku SŠ (pedagogická a sociální), 17 let. V období před rituálním, které je rozděleno na tři etapy (jarní běh skupin, před táborové setkání a první den tábora) vyjadřoval své těšení se na tábor, zejména že bude se skupinkou svých kamarádů, se kterými si rozumí. Zároveň měl určité pochybnosti o samotném

rituálu – jak bude vypadat, probíhat atd. Protože však Dušan trpí silným psychickým komunikačním blokem (málokdy hovoří více než jednoslovná odpověď, než je nutné), své obavy vyjadřoval spíše neverbálně nebo až po mém dotazování. Naštěstí emoce u něj jdou dobře odečíst, takže když jsem popisoval, co vidím („Vidím, že se teď usmíváš – těšíš se na tábor?“), odpovídal radostně „Ano!“.

Samotný rituál byl časově a událostmi rozdělen do tří částí: zavázání očí a odvedení jednotlivce ke svému stanovišti; pobyt na stanovišti a příchod zpět spojený s oslavou. U všech byl Dušan klasicky méně mluvný a emoce a pocity bylo možno odezírat spíše z neverbálních projevů. Při odchodu to bylo napětí a mírný strach (pršelo a začala padat mlha, nevěděl poslepu, kam jde); na samotném stanovišti jsme při pozorování zaznamenali zvýšenou aktivitu chození kolem svého přístřešku zabalen v pláštěnce a mluvení si pro sebe. Při třetí obchůzce po cca 5 hodinách na stanovišti byl v přístřešku, rozsvícenou čelovku a zřejmě si zapisoval do deníku. Při příchodu zpět byl velmi uklidněný, měl radost, že už se vrací. Na oslavě v chatě byl dojatý, moc se slovy nevyjadřoval, ale chvílemi jsem viděl v jeho očích slzy, nejvíce když vstoupil do místnosti a viděl výzdobu s jídlem a pitím.

V době po rituálu – tedy na podzimním běhu skupin cca tři měsíce po táboře – vykazoval standartní rysy chování. S úsměvem přicházel na skupiny a zapojoval se spíše na vyzvání. Výrazným rysem však bylo jednak delší časové úseky odpovědí na otázky – byl schopen v důvěrném prostředí už mluvit více o sobě; a také mluvil o pěveckých soutěžích a natáčení DVD, kterého se v průběhu podzimu účastnil. Evidentně mu narostlo sebevědomí v souvislosti s úspěchy při zpěvu.

Celkové pozorování Dušana bych tedy popsal jako vývoj k větší míře socializace a sebevědomí, souvislost jsem dával s úspěchy ve zpěvu. Ty mohly souviset s „úspěchem“ absolvování přechodového rituálu, ale z pozorování není zjevná prokazatelnost.

Matěj

Matěj byl v době před rituálem, na jaře 2015, ve druhém ročníku osmiletého gymnázia. Má potíže se socializací, pro adolescentní okolí působí ne příliš konformně, byl terčem šikany na ZŠ i na gymnáziu.

V prvním měřeném pozorovacím období se choval standardně jak ho znám z posledních let. Ve skupinu LOST, jejíž byl součástí, projevoval důvěru, takže se postupně v rámci programů svěřoval, jak jej spolužáci verbálně obtěžují i jak prožívá vztahy doma. Před samotným táborem v něm rostlo mírné napětí, jak bude přechodový rituál vypadat a potřeboval se stále ujišťovat, že jej budeme zdáli hlídat.

Ve fázi rituálu – při odchodu se zavázanýma očima na stanoviště, užíval svou obvyklou obrannou taktiku – vyprávění vtipů a odlehčování situace. Na stanovišti samotném už se zjevně uklidnil. Podle očekávání napsal nejvíce do deníku, při kontrolních přechodem jsme jej většinou zastihli s baterkou v přístřešku, zjevně píšícího. Když jsme pro něj přišli na závěr rituálu, měl radostnou náladu a těšil se na jídlo. V chatě byl zjevně dojat z oslavy.

V době po rituálu jsem u něj zaznamenal na podzimním běhu skupiny větší odvalu mluvit. Dříve byl spíše zdrženlivý a vyjadřoval se spíš na vyžádání; nyní se spíše dostával do opačného extrému, kdy bylo potřeba jej korigovat, aby nechal prostor jiným.

Celkový dojem z pozorování v průběhu celého experimentu je, že Matěj má více drзости a odvahy se vyjadřovat, je třeba jej občas krotit, aby nemluvil příliš a nezabíral prostor ostatním. Může to být pozitivní vývoj, důležitá bude nyní korekce.

Pavel

Pavel je dlouhodobě považován za velmi inteligentního a všemožných informací znalého chlapce. Zároveň má hyperprotektivní matku, která jej zbavuje odpovědnosti za běžné životní situace, což mu přináší dva úhly pohledu na něj, dva různé světy, ve kterých žije. Jeden je svět školní, kde je považován spíše za jakéhosi „šprta“, avšak neschopného normálního života a řešení běžných problémů; v jiném světě – světě skupiny LOST a podobných, kde se schází s různě postiženými lidmi, a kde je obdivován a považován za hvězdu.

V této skupině při experimentu se tedy cítil velmi dobře. Experiment samotný viděl spíše očima své matky jako určitou zátěž, kterou by si sám nevybral. Je to tlak na jeho osobnost bez přítomné podpory matky, což ta přenášela na něj částečně jako něco negativního: musíš to nějak přežít, protože je to součást tvého oblíbeného tábora a tvých oblíbených kamarádů. Ale není to pro tebe nic pozitivního.

S tímto přístupem jsem se u Pavla od počátku setkával a cítil vliv jeho matky. Proto jsem se rozhodl, že nebudu vytvářet na něj protitlak ve smyslu „musíš to zvládnout, jinak nejsi chlap“, ale spíše ho podpořit, aby rostlo jeho sebehodnocení ve směru, že zátěže v životě zvládne i sám, bez mámy. Takto explicitně jsem mu to neříkal, ale bylo to mým cílem.

Proto rituál zvládnul celkem bez nějakých větších emocí a strachů. Cílem u něj podle mě bylo, aby prožil tuto určitou zátěž bez toho, aby telefonoval mámě, že vše dobře dopadlo a je v pořádku. To se povedlo. S mámou telefonicky celou dobu tábora (3 dny) nemluvil, jeho napětí se uvolnilo, až když se potkali po příjezdu z akce. Jako první sděloval matce: „Bylo to ještě horší, než jsi čekal – byli jsme tam sedm hodin...“ což mi trochu vyrazilo dech, neboť jsem to pochopil jako kritiku rituálu. Ale později (zejména při supervizi) jsem si uvědomil, že on sám to zvládl dobře a ten tlak, který v sobě vůči matce měl, musel nějakým (pro něj bezpečným) způsobem vypustit.

Pozitivní skutečností pro mě byly poté jeho postoje na následném podzimním běhu skupin LOST. Matka mu obvykle volává těsně před zahájením skupiny, jestli v pořádku dorazil. Pokud to nevezme nebo má vypnutý mobil, volá matka mě. I stalo se, že matka volala Pavlovi a ten telefon nevzal a utrousil pubertální poznámku, že zas volá matka. Já jsem také telefon nevzal, protože už začala skupina. Oba jsme se na sebe podívali jakýmsi spikleneckým pohledem, že nás jeho matka nezastihla. V tuto chvíli musím říct, že nejsem nijak proti rodičům klientů ani se s klienty nedomlouvám na strategii, jak „bojovat“ proti rodičům. Ale u Pavla to byl (v takřka 18 letech) první malý pubertální vzdor, kterého jsem byl svědkem a považoval jsem to za velký úspěch a krok směrem k samostatnosti.

Johnny

Johnny prožil rituál asi nejvíc tím způsobem, že si jej užil a bavilo ho to. Vyrůstá s matkou, střídavá péče ho vede jednou za 14 dnů na víkend k otci a zažívá v poslední době mezi nimi spíše konflikty, které rodiče řeší často přes něj. Protože už je celkem samostatný a zodpovědný, velmi rád tráví čas s kamarády např. v rámci LOST skupiny. Proto se hodně těšil na tábor a vše kolem rituálu.

Vnímal jsem jeho postřehy, že by rituál mohl být i drsnější a delší dobu. Byl však takovou, jakou jsme si společně odhlasovali a konkrétně pro Johnyho to mohlo být klidně náročnější. Užil by si to a získal by z toho více.

Proto výsledkem toho, že Johny prožil rituál je spíše jakási další koheze se skupinou i se mnou. Myslím si, že si z toho vzal více než musel (na rozdíl třeba od výše zmíněného Pavla) a posílil zejména vztahově k ostatním. Dle pozorování z následného podzimního běhu skupiny se stal jakousi neformální vůdčí autoritou skupiny. Také se zajímal a dotazoval na výsledky NEO dotazníku, proto jsem i při jejich interpretaci jemu musel zdůrazňovat, že nedopadl (nemohl dopadnout) dobře nebo špatně, ale že dotazník spíše popisuje určité rysy a vlastnosti, které se u něj projevují a co to může znamenat.

Radim

Chlapec Radim byl z pětice účastníků mírnou výjimkou ve dvou věcech: v inteligenci se pohybuje níže než ostatní; a také s ostatními nesdílí tolik zážitků a nezná se s nimi tak intenzivně, protože na společném táboře v minulosti byl pouze jedenkrát a na skupinu LOST začal chodit až rok před experimentem, zatímco ostatní spolu sdíleli skupinu 2 roky. To nemělo vliv na jeho případnou separaci či ostrakizaci, protože skupina jej přijala dobře. Spíš byl (a je) problém v jeho sebepojetí, což se projevuje tak, že si sám moc nevěří, že by do skupiny patřil a že ho berou. Vidí v ní příjemnou atmosféru, do které se rád přidává. Ale např. při jejich oblíbených stolních hrách nestíhá inteligencí a je outsiderem. Ostatní ho nijak neodsuzují, ale hrát ty hry chtějí, protože je baví – nevzdají se hraní oblíbených her jen proto, že Radim jim nerozumí. Ale zároveň ho neodsuzují. Což je pro Radima velká škola sebepřijetí, která se projevovala i v průběhu experimentu.

Radim podle mého úsudku dělal spoustu věcí proto, že vidí, že ostatním se to líbí. Včetně odpovědí v ohniskové skupině či vyplňování dotazníku. Proto jeho data, získaná v experimentu, považuji za nejméně validní a výsledek experimentu pro něj má více povahu „nedatovou“. Což znamená, že rozvíjení zdravých vztahů se skupinou i se mnou mělo pro něj větší váhu, než prožití samotného rituálu. Není z běžného života zvyklý na takové vztahy, které zažívá v rámci skupiny LOST. Proto pro mě více pozitivním a validním výsledkem experimentu je rozhovor s jeho sociální pracovnící a kurátorem, které jsem měl nezávisle na experimentu, ale zpětně znamenaly pro

výsledky experimentu více než data z NEO dotazníku. Oba zainteresovaní (kurátor pro mládež ve Zlíně i sociální pracovnice OSPOD Zlín) mi potvrdili, že chození na podpůrnou skupinu LOST Radimovi velmi prospívá a přáli by si, aby v tom pokračoval.

Celkově pozorování přineslo minimálně u tří z pěti účastníků určitou změnu v chování po absolvování experimentu. Tato změna může souviset jednak s jejich postupným přirozeným vývojem, také s určitými úspěchy v soukromém životě, svůj díl mohl přinést i přechodový rituál.

13.2. Ohnisková skupina

Byla použita polo strukturovaná ohnisková skupina. Jako metodu analýz dat jsme použili metodu zachycení vzorců, protože se jevila jako nejvíce vhodná. První část rozhovoru proběhla bezprostředně po ukončení rituálu před oslavou v chatě – považovali jsme za důležité zjistit od účastníků první dojmy, pocity a emoce. Zároveň by bylo velmi únavné po rituálu v tuto pozdní hodinu (cca 22 hodin) trápit účastníky dlouhým rozhovorem – proto jsme jej oddělili na tyto dvě části s tím, že druhá proběhla následujícího dopoledne.

První část rozhovoru bezprostředně po rituálu tedy obsahovala 3 otázky, které směřovaly na bezprostřední dojmy, nejsilnější zážitek a pocity při příchodu do vyzdobené místnosti s jídlem.

U dotazu na bezprostřední dojmy jsme zachytili nejčastější vzorce odpovědí:

- Bylo to super, mohlo to být delší.
- Strašně rychle to uteklo... překvapilo mě, že už je konec.
- Tak dlouho jsem bez cigarety nebyl ...už dlouho!

U dotazu na nejsilnější zážitek:

- Překvapení, jak to uteklo.
- Nevěřil jsem, že vydržím bez jídla.
- Něco, co jsem ještě nezažil.

U dotazu na pocity z oslavy:

- Super...sbíhají se mi sliny

- Jako bych něco dokázal
- Ještě pivo a cigára a bude to dokonalé!

Ve druhé části polo strukturovaného rozhovoru v ohniskové skupině následujícího dopoledne padaly dotazy na konkrétní zážitek, vizi, smysl akce (rituálu), osobní prožitky. Zde jsou zachycené vzorce, které se objevovaly u většiny nebo všech dotázaných:

- Překonání sebe samého („Myslím, že v určitém smyslu jsem překonal sám sebe“ apod.); vysloveno 4krát
- Soustředění na vizi („Za chvíli jsem na hlad, samotu a mlhu zapomněl a myslel na to, co v poslední době dělám a co bych chtěl dělat po škole“ apod.); 3krát
- Mystický zážitek („Při padající mlze a přicházející tmě jsem cítil něco mezi strachem a vzrušením“ apod.); 5 krát
- Silný zážitek s přesahem („Bylo to silné, teď zatím fakt nevím, co mi to dalo“ apod.); 3 krát
- Rychle to uteklo („Myslím, že kdyby to bylo delší, nevadilo by to a bylo by to ještě lepší a silnější“ apod.); 3 krát

13.3. Práce s existujícími dokumenty

Jako práci s existujícími dokumenty jsem zahrnul práci s deníky, které si každý účastník pořídil na začátku tábora a zapisoval do něj zejména v době rituálu své zážitky a pocity. Zde jsem jako metodu analýzy použil opět metodu prostého výčtu. A to z toho důvodu, že každý z účastníků pojal svůj deník jiným charakteristickým způsobem a nebylo možno ujednotit koncepci interpretace dat jinak, než právě jen popisem faktů.

Účastník Dušan pojal deník jako příležitost zakreslovat si fakta a zážitky z průběhu rituálu. Měl v deníku nakreslenou mapu okolí svého stanoviště a v něm svůj přístřešek. Některé obrázky byly imaginární, když jsem se jej na ně ptal, znamenaly pro něj pocity, co právě prožívá.

Matěj byl zase svým způsobem velmi poetický, jak je zvyklý už z táborů, po nichž psal napůl pravdivé a napůl smyšlené příběhy, které se na minulých táborech odehrály. I tentokrát měl deník velmi hustě popsán, a to fakty, které byly poeticky

zabaleny do metafor, postavy měly přezdívký a situace jakoby s nadsázkou zveličené. Kdo však věděl, o co jde, velmi dobře si z jeho deníku vybral pravdivé informace.

Pavel bývá obvykle také velmi písemně sdílný, což se mu dařilo i v průběhu rituálu. Rád také bývá originální, což i jeho deníku vtisklo charakter. Detailně tam zakresloval různé situace včetně přivedení poslepu až po popis, jak nás s kolegou viděl, že ho sledujeme.

Johnny je velmi technický typ, takže pro něj deník znamenal příležitost fakticky popisovat vše, co viděl a zažil, včetně rozměrů a průběhu výroby přístřešku. Také měl popsáno, že nás viděl, jak jej z dále pozorujeme; nechyběly ani odhady času stráveného o samotě na stanovišti.

Radim není moc zdatný písař, ve škole prochází jen s potížemi a ani do deníku toho moc nepopsal. Nechyběla však jeho několikrát zdůrazněná touha po cigaretě.

Celkově považuji nápad se psaním deníku za velmi zdařilý a doporučuji toto dělat i u příštích podobných příležitostí. Osvědčilo se mi to, když jsem sám procházel výcvikem i když jsem jej pak zavedl na své skupiny pro středoškolské studenty či LOST skupinu.

13.4. Dotazník

Pětifaktorový osobnostní dotazník NEO (Hřebíčková, Urbánek, 2001) byl použit k naměření a porovnání skóre jednotlivých osobnostních faktorů před a po experimentu s cílem zjistit případnou změnu či posun.

Nejprve účastníci vyplnili dotazník pět dnů před rituálem na před táborovém setkání a poté tři měsíce po rituálu v rámci nadcházejícího běhu skupin na podzim 2015.

Tabulka č. 1: naměřené hodnoty NEO osobnostního inventáře účastníků experimentu

Jméno účastníka	První měření (srpen 2015)					Druhé měření (listopad 2015)				
	N	E	O	P	S	N	E	O	P	S
Dušan	32	22	29	32	31	31	26	29	32	29
Matěj	33	16	26	20	20	34	17	24	19	24
Pavel	21	39	27	25	17	27	40	30	27	22
Johny	21	15	25	25	14	22	19	23	27	20
Radim	23	31	24	23	16	22	32	27	24	16
Průměr škál (muži 15-21 let)	20,96	30,78	25,85	27,74	26,92					
Průměr škál (celý soubor mužů)	20,83	30,92	26,11	28,14	27,29					

V rámci měření reliability testu v čase jsme použili také měření spolehlivosti testu a re-testu pomocí korelační matice. Použili jsme tedy test spolehlivosti reliability v čase, spočítaný v programu Statistica 12.

Korelace mezi prvním a druhým testem vyšla následovně (tabulka č. 2):

POLOŽKA	korelace
Neuroticismus	0,879
Extraverze	0,989
Otevřenost	0,034
Přívětivost	0,712
Svědomitost	0,874

Při výpočtu reliability – korelace testu a re-testu, tedy vyšly hodnoty ve čtyřech faktorech relativně spolehlivě, jen v ukazateli Otevřenost vůči zkušenostem méně spolehlivě (korelace 0,034).

Pokud se týká výsledků testu pro konkrétní jedince, vyplývá z něj následující. Statisticky významný rozdíl nastal u měření těchto veličin v porovnání se stejnými veličinami u stejného jedince v re-testu:

- U Dušana se zvýšil skóre extraverte, což je důležité z hlediska jeho osobnosti – z popisu vyplývá, že je uzavřený a mlčenlivý a hovoří rozvinutými větami jen s osobami, které dobře zná;
- U Matěje významně navýšil skóre svědomitosti;
- U Pavla narostl významněji skóre: neuroticismu, otevřenosti vůči zkušenostem a svědomitosti;
- U Johnyho statisticky významně narostl skóre extraverte a svědomitosti.

14. Interpretace dat

Jak tedy porozumět výše uvedeným informacím a získaným datům? Máme před sebou kombinaci dat sesbíraných klasickým kvalitativním postupem, jako je prostý popis toho, co jsme viděli v případě pozorování a práce s existujícími dokumenty; máme dále rozhovory sestavené metodou zachycení vzorců do určitých podobností odpovědí a konečně máme syrová kvantitativní data sesbíraná v testu a re-testu, uskutečněného s účastníky před a po experimentu.

Můžeme se tedy pokusit tato data interpretovat jak obecně pro celou skupinu účastníků, tak jednotlivě pro každého z nich. Začneme tedy individuálními interpretacemi a završíme je zobecněním pro naši konkrétní skupinu.

Účastník Dušan (17 let) byl před experimentem chlapec s negativními zážitky jakožto oběť šikany – to je jeden z důvodů, proč již několik let navštěvuje i naši podpůrnou skupinu. Důkazem může být i určitá nadprůměrná míra neuroticismu, naměřená v NEO dotazníku. Byl také velmi málo komunikativní, s cizími lidmi nemluvil takřka vůbec, se známými záleželo na míře důvěry. V průběhu experimentu prožil situace, které eskalovaly jeho napětí (zejména poslepu veden na stanoviště, sám dlouho za tmy v lese), ale přetransformovaly se určitou mírou většího sebevědomí. To se projevilo nepřímo jednak v následujícím období, kdy komunikoval více i na skupině, poprvé natáčel pěvecké DVD a dokonce se přihlásil do internetové soutěže Miss maturity 2016. Když v rámci následného podzimního běhu byli účastníci LOST skupiny rozděleni do menších skupinek a měli předvést ostatním něco zajímavého, Dušan zpíval. Byl to silný zážitek pro všechny jeho kamarády, kteří jej léta znají a takto jej ještě neviděli veřejně nahlas zpívat... Co se týká výsledků v NEO dotazníku, statisticky významně se změnila u něj pouze položka Extraverze, a to z 22 na 26 bodů; ostatní položky zůstaly prakticky nezměněny.

Matěj (16 let) byl chlapcem, který působí navenek velmi nesociálně až neatraktivně. Má také v anamnéze zkušenost se šikanou jako oběť, projevoval se otevřeně pouze v rámci skupiny, když po letech v ní našel důvěru. I v průběhu experimentu používal své obvyklé obranné mechanismy, jako shazování situace napětí do legrace, vtipů a příběhů. Samotný přechodový rituál přežil zejména díky tomu, že se snažil moc nevnímat samotu, hlad a tmu – soustředil se na zapisování si situací a

příběhů do deníku či přeřikávání si určitých hlášek z filmů. Rituál pro něj byl spíše nový příběh, který bude vyprávět doma a svým blízkým.

Pavel (17 let) byl již na počátku experimentu nadprůměrně inteligentní chlapec, který má díky této své inteligenci mezi chlapci ve skupině autoritu, avšak v běžném životě (student gymnázia) není moc oblíben, je považován spíše za podivína a šprta. Má hyper protektivní matku, která jej v mnoha běžných povinnostech zbavuje zodpovědnosti a dělá věci za něj. Experiment samotný byl pro něj velkou výzvou – jednak v tom vydržet bez jídla, sám a po tmě; dále sdílet tyto zážitky s nejbližšími kamarády, kteří se experimentu také zúčastnili; za velkou výzvu jsem považoval také jeho interpretaci rituálu jeho matce. Z pozorování a rozhovorů jsem porozuměl, že pro něj byl rituál velký zážitek a bude z něj ještě v budoucnu čerpat. Podle dat z dotazníku NEO významně stoupla jeho hladina Neuroticismu (z 21 na 27), což mohlo být zapříčiněno i jinými vlivy, např. povinnostmi ve škole (o prázdninách na rituálu měl klid, na podzim při re-testu se pomalu připravoval k maturitě), ale podle mého názoru i schopností si otevřeně přiznat svou míru neuroticismu. Někdy mám pocit, že žije ve dvou světech – doma, kde (kromě pozitivní péče) prožívá nadměrné zúzkostňování, o čemž svědčily i starosti matky (a její telefonáty mě), jak rituál zvládne nebo jeho reakce, když jsme přijeli z tábora zpět. Matka na něj čekala na místě rozchodu a Pavel (přestože celou cestu zpět radostně povídal a zpíval s kamarády v autobuse), nasadil při setkání s matkou zcela jiný výraz a mluvil s ní o nadměrně těžké zkoušce rituálu. To mě upřímně zarazilo, ale když jsem si to později vyhodnocoval, zapadalo to do rámce jeho dvou světů – doma s matkou jednoho a s kamarády druhého.

Johnny (17 let) má v anamnéze od začátku puberty velké problémy ve vztazích s vrstevníky (agresivita či krádeže) i s rodiči (příspěl k tomu i dramatický rozvod). V současnosti se však velmi uklidnil a je pro ostatní ve skupině velkou autoritou. V rámci prožívání experimentu jsem u něj viděl asi největší posun. Zpočátku byl – stejně jako ostatní – spíše napjatý a nervózní, jak rituál dopadne a jak jej zvládne, avšak brzy se uklidnil a dokázal si najít čas, kdy byl sám se sebou. Nejvíce v rozhovorech vypovídal o silném zážitku rituálu, který jej podle jeho slov někam posunul; litoval, že rituál netrval delší časový úsek, protože by si mohl prožít více setkání samotného se sebou. Z pozorování jsem naznal, že v průběhu po rituálu (na podzimním běhu skupiny) se velmi uklidnil a ostatní jej začali brát vážně jako jakéhosi neformálního šéfa skupiny. Vztahují se k němu, když se bavíme o různých osobních

věcech, ptají se jej často na názor. Ve vztahu ke mně začal být více důvěrný a otevřený. Sám mě upozorňoval na některé detaily v průběhu skupin a dvakrát zůstal po skupině se mnou, protože potřeboval mluvit o osobních věcech (hádky rozvedených rodičů přes něj atd.). Jeví se mi jako dospělejší a zodpovědnější. V NEO dotazníku jsem zaznamenal významnější nárůst v Extraverzi (z 15 na 19) a ve Svědomitosti (ze 14 na 20).

Radim (16 let) je ve skupině trochu vyčnívající, zejména inteligencí nižší než ostatní, chodí po ZŠ Praktické i na SŠ Praktickou. Avšak svůj respekt si dohání jiným způsobem, zejména vysokou schopností komunikovat s dívkami a získávat si jejich přízeň. Během experimentu se projevoval spíše jako ten, kdo je „nad věcí“, jeho nervozitu prozrazovaly pouze věty o cigaretách, které mu budou na rituálu chybět. Před rituálem vykazoval známky napětí, spojené s neznámou situací, v průběhu se však uklidnil a po skončení projevoval velkou radost nad novým silným zážitkem. Z pozorování jsem měl dojem, že rituál samotný pro něj měl hluboký význam zejména ve včlenění se do skupiny, protože do ní přišel až jako poslední, když ostatní čtyři už se léta znají. Z NEO dotazníku vyplývá jediná významnější změna – zvýšení skóru Otevřenost vůči zkušenostem (z 24 na 27).

Pokud budeme hodnotit data získaná v experimentu pro celý pokusný vzorek, myslím, že bude lépe být v zobecňování výsledků a dopadů experimentu na účastníky strážlivější. Když vezmeme v úvahu, že celkový experiment včetně pozorování a testování určitou dobu po rituálu trval zhruba 9 měsíců, na změny v chování a sebepojetí účastníků mohla mít vliv řada dalších zkušeností a prožitků.

Zaměříme-li se na pozitivní účinek přechodového rituálu, můžeme však nalézt určité body, které nám vystupují jako obecné pro celou skupinu. Jednak šlo o mimořádný zážitek, který dosud nikdo z nich neměl. Většinou měli o rituálech jen mlhavé povědomí, v rámci experimentu proběhla jak teoretická edukace, tak samotný zážitkový program. Účastníci se tak mohli seznámit s tímto tématem (přechodové rituály) velmi přirozeným způsobem. Samotný rituál jim pak přinesl určitý silný prožitek koheze se skupinou, dlouho po táboře na rituál v rámci skupin vzpomínali a dávalo jim to jakýsi psychologický bonus nad těmi, kteří se nezúčastnili.

Co se týká vnitřních prožitků během rituálu, účastníci o nich mluvili jako o silných, avšak jen málo je verbalizovali a konkretizovali. Zůstává pro mě výzvou, jak

se účinněji a přesněji dotazovat, abych dosáhl kýžených odpovědí. Je možné, že opravdu byla důvodem kratší doba rituálu, že osobní vize jim teprve po sedmi hodinách začaly přicházet. I podle ohlasů účastníků bych doporučoval dobu prodloužit, v ideálním případě i na 12 hodin. Je však také možné, že osobní věci, které v průběhu rituálu vnitřně prožili, pro ně znamenaly mnoho, ale nechtějí či nejsou schopni (zatím) o nich otevřeně mluvit.

Zajímavým doplněním celého výzkumu je i dotazník. Ukazuje na určité vnitřní změny, avšak ty je třeba prozkoumat i v kontextu jejich životů či validitou a reliabilitou výzkumu. Účastníci díky svým specifickým životním situacím a poruchám také vykazují některé hodnoty významně pod nebo nad průměrem populace. Nejmarkantnější to je u ukazatele Extraverze, kdy Matěj je na percentilu 8 a naopak Pavel na 88 ve své kategorii. Podobně se projeví negativní zkušenosti z minulosti u Dušana a Matěje v ukazateli Neuroticismus – oba jsou výrazně nad průměrem populace, Dušan na percentilu 92 a Matěj dokonce na 94. percentilu.

Při výpočtu reliability – korelace testu a re-testu, vyšly hodnoty ve čtyřech faktorech relativně spolehlivě, jen v ukazateli Otevřenost vůči zkušenostem méně spolehlivě (korelace 0,034).

15. Finanční a personální náročnost na realizaci výzkumného projektu

Z hlediska náročnosti výzkumu můžeme rozdělit náklady na jeho uskutečnění na materiální a nemateriální potřeby.

Nemateriálními náklady byl především čas věnovaný všem přípravám rituálu. Personálně spolu se mnou byl účasten jeden dlouholetý a zkušený dobrovolník naší organizace, který se zúčastnil už několika tábora a má s nimi mnoho zkušeností. Ten svou účast pojal opět jako dobrovolník, který si nedělá nárok na odměnu. Já jako hlavní výzkumník jsem přípravy i průběh celé akce měl placen v rámci svého pracovního úvazku.

Protože jsem zároveň chtěl, abychom nemuseli platit jako výzkumníci náklady na tábor, navýšili jsme jeho cenu o náklady na ubytování, jídlo a cestovné pro oba výzkumníky tak, aby tyto náklady splatili účastníci tábora. I tak byla cena tábora pro účastníky vyčíslena na 999,-Kč za tři dny pobytu, což jistě nepřekračuje běžnou cenu táborů. Z vysbíraných poplatků od účastníků jsme financovali i oslavný večer po absolvování rituálu.

Další pomůcky na tábor včetně potřeb použitých k hladkému průběhu rituálu – a také stolní hry, muzikoterapeutické a arteterapeutické pomůcky či hry na venkovní využití – jsme použili ze zdrojů organizace. Stejně tak firemní automobil, kterým se převážely materiální potřeby.

16. Časový harmonogram výzkumného projektu

Časový harmonogram projektu souvisí s jeho charakterem. Příprava začal rok předem – v létě 2014 – kdy jsem měl jasno o tom, že bakalářskou práci budu psát na toto téma a za rok proběhne experiment v rámci letního pobytového tábora. Nejprve jsem zajistil a objednal místo pobytu – 2 chatky v rekreačním středisku na Tesáku u Bystřice pod Hostýnem. Místo je odzkoušené z několika předešlých táborů, má tedy potenciál jak toho, že okolí dobře znám, tak i toho, že je to na samotě a mnoho lidí a chatek v nejbližším okolí plánovaného uskutečnění experimentu není.

Na podzimním běhu skupiny LOST 2015 jsem seznámil účastníky s plánem spojit letní pobytový tábor s experimentem. Ptal jsem se jich konkrétně, osobně, zda by do takového experimentu šli a za jakých podmínek.

A součástí jarního běhu roku 2015 se na skupinách děly diskuze, dokumenty a cílená témata, zaměřená jednak obecně na rituály, potažmo pak na přechodové rituály. Průběžně jsme pak diskutovali o tom, jaké jednotné podmínky by byly vhodné a snesitelné pro konkrétně tuto skupinu lidí, kteří se rozhodli jet na tábor.

17. Etické otázky výzkumu

K etickým otázkám výzkumu patří několik témat. Jako důležité součásti etické reflexe pro výzkum jsem shledal: administraci dotazníku pro participanty výzkumu; motivování účastníků k účasti na výzkumu; průběh samotného rituálu; spolupráci s rodiči participantů a konečně jejich dobrovolný souhlas k tomu, aby se stali zkoumanými osobami – a to nejen skrze výše zmíněný dotazník, ale obecně – kladením otázek v rozhovorech, pozorováním a zkoumáním jejich chování i to, že všechny tyto informace o nich jsou shromažďovány a archivovány v rámci bakalářské práce.

17.1. Motivace participantů k účasti

Nejprve se budeme věnovat motivování participantů k účasti na výzkumu. Z etického hlediska jsem nejprve řešil situaci, že jsem se rozhodl udělat v rámci letního tábora experiment. Pokud se to někomu z nich nelíbilo, měl variantu nejít vůbec na tábor. Čehož někteří využili – účastnilo se celkem pět participantů, dva na tábor nejeli. Jako důvod neuvedli skutečnost, že se bude konat na nich experiment, ale nedostatek času a zaměstnanost jinými akcemi. Hypoteticky však můžeme brát v úvahu, že někdo z těchto tří nejel proto, že se mu nelíbil experiment.

17.2. Vyplňování dotazníků

Pokud se týká dotazníku, který vyplňovali participanté hned dvakrát – jedenkrát 5 dnů před táborem na informativním setkání a podruhé 3 měsíce po táboře na novém běhu skupin, bylo mým úkolem vysvětlit a pozitivně motivovat účastníky k pravdivému a úplnému vyplnění. Přislíbil jsem jim jednak anonymitu v rámci výzkumu – tzn. že já musím vědět, čím ten který dotazník je (zejména kvůli srovnávání dvou dotazníků), ale nikdo jiný se k nim nedostane. Vysvětlil jsem jim také smysl dotazníku – že se jedná o zjišťování určitých osobnostních charakteristik a že jejich odpovědi nelze brát jako dobré nebo špatné, a proto není možné dosáhnout dobrých či špatných výsledků. Spolu s vyplňováním jsem jim také zaslíbil, že až všechny dotazníky vyhodnotím, vysvětlím a popíšu jim výsledky, tedy co říká vyhodnocení dotazníku o nich samotných.

17.3. Průběh rituálu

Samotný průběh rituálu byl jednou z nejdiskutovanějších etických témat experimentu, a to nejen s účastníky, ale i s některými z jejich rodičů. Setkal jsem se tu se skutečností, kterou popisují i v teoretické části této práce – totiž že rodiče mají v dnešní době někdy až hyperprotektivní sklony v chování vůči svým dětem. V našem výzkumu se to týkalo jen jednoho účastníka, jehož maminka několikrát telefonicky se mnou probírala, zda bude syn mít s sebou na rituálu opravdu aspoň vodu a zda bych mu nemohl (nějak tajně) přistrčit do batohu i čokoládu, aby měl dostatek energie. Možná to zní až úsměvně, ale i s tímto se u takového typu experimentu musí počítat a já si uvědomuji, že je to důležitou součástí etiky. Diskuze ohledně rituálu se netýkala toho, že budou participantů o samotě a bez jídla, ale že potřebují (zvláště pokud bude horké počasí) vodu a také proběhly diskuze o tom, jak dlouho stráví o samotě a v jaké části dne. Také jsem samozřejmě dal rodičům reálný a splnitelný příslib, který jsem měl i bez této diskuze s rodiči v plánu, a to že budu v průběhu rituálu procházet tajně po jednotlivých stanovištích účastníků a kontrolovat, zda jsou v pořádku. Nakonec jsme se společně s účastníky dohodli – což je právě z etického hlediska důležité – na sedmi hodinách o samotě, a to od 14. hodiny odpolední do 21. hodiny večerní. Já i někteří účastníci prosazovali delší časový úsek, ale pro mě byla stěžejní domluva na těch podmínkách, se kterými budou všichni souhlasit. Napadlo mě i čas rozrůznit podle zájmu jednotlivých účastníků, ale tím bych zase hodně komplikoval jednoduchý tvar nezávislé proměnné.

17.4. Spolupráce s rodiči participantů

Spolupráce s rodiči probíhala po celou dobu velmi dobře. Zvláště z toho důvodu, že všichni chodí na skupinu LOST dobrovolně a rádi, líbí se jim tam a cítí, že jim to něco dává, a proto se také těší na víkendové akce a letní tábory. Rodiče samotní dávají pozitivní zpětnou vazbu na docházení jejich dětí na skupinu a nejdenně se zúčastnili v minulosti i potáborového setkání s dětmi, spojeného s promítáním fotek a videí a povídáním historek z tábora. Jejich zkušenost s naší organizací je veskrze pozitivní, čímž pádem ani komunikace o tomto táboře, byť byl velmi specifický, nevybočovala z normy.

Nakonec je tu tedy ještě etické téma účasti chlapců ve výzkumu. To se mi podařilo vysvětlit i díky jiné situaci, která nastala zrovna během podzimního běhu

roku 2015, tedy těsně před přípravami na tábor. Stalo se to, že nadace (Pomozte dětem), která podpořila zpočátku náš projekt finančně a pomohla ho tak rozjet nyní už nezávisle na jiných zdrojích, přišla po dvou letech od podpory projektu na kontrolu. Součástí této kontroly byly samozřejmě i všechny možné písemné záznamy o práci s klienty, fotografický materiál i videomateriál, pořízený na skupinách prostřednictvím videa, placeného nadací. Tak jsem z etického hlediska vysvětloval účastníkům skupiny LOST to, že budeme ukazovat jejich fotky a videa, komu a proč a že to má pozitivní význam – podpora z grantu na materiál, který celou dobu na skupinách využíváme. Stejně tak se podporovatelé projektu krátce setkali s účastníky skupiny těsně před začátkem jedné ze skupin. Po těchto všech událostech bylo pro mě mnohem jednodušší vysvětlovat budoucím účastníkům tábora, co a proč musí absolvovat jako součást tábora: dotazník, rozhovory, pozorování a zkoumání chování atd. myslím si, že díky zkušenosti s nadací chlapci mnohem více porozuměli, že jsou součástí nějakého většího celku a že administrativa spojená s letošním táborem není zbytečná, ale má svůj význam.

18. Diskuze - možná rizika a problémy během výzkumu

Vzhledem ke specifitě výzkumu jsme předem kalkulovali s několika možnými riziky a promýšleli případné krizové plány, které by nahradily původní plán. Což je důležité i z hlediska případného opakování experimentu, ať už mnou, nebo někým jiným, kdo se nechá tímto experimentem inspirovat.

I proto je zde nutné popsat **možné zdroje zkreslení dat** a konkrétní rizika, se kterými se mohou výzkumníci v budoucnu potkat.

18.1. Počet účastníků výzkumu

Jako první to byl počet účastníků. Vzhledem k povaze výzkumu – jde o kvalitativní formu – bylo jasné, že počet účastníků nemusí být vysoký. S vedoucím práce jsme se dohodli, že by však neměl klesnout pod pět osob. Vzhledem k tomu, že se předem přihlásilo do výzkumu právě pět účastníků, dlouhou dobu jsem byl trochu nervózní z toho, jestli na poslední chvíli někdo neonemocní nebo se nestane něco nečekaného, co by mu znemožnilo účast ve výzkumu. Poučení pro mě do příště je předcházet těmto situacím tak, že raději zajistím více lidí a nebudu spoléhat na přízeň osudu, která mi tentokrát vyšla, příště však nemusí vyjít.

18.2. Zdroje získávání dat

Při získávání dat u kvalitativního výzkumu se osvědčuje technika **triangulace**, což je (Miovský, 2006) hledání a určování pozice předmětu prostřednictvím tří a více různých zdrojů (dat, úhlů pohledů, měření, postojů, způsobů interpretace atd.). v nejobecnějším významu to pro naši práci znamená získávat a zpracovávat data alespoň ze tří zdrojů – např. od výzkumníka (pozorováním), od účastníků (výpovědi) a z dotazníku. Myslím si, že velkým obohacením této práce by mohlo být – a doporučuji příštím výzkumníkům – zahrnout i výpovědi rodičů o případných změnách v chování a postojích účastníků-jejich dětí. Významně by to mohlo posílit validitu výzkumu.

18.3. Kritické zhodnocení povahy dat

Zde je důležité se zabývat seriózností, důvěryhodností a úplností výsledků výzkumu. Pro všechny oblasti hodnocení validity výzkumu – ale pro oblast interpretace dat obzvlášť – platí v první řadě neustálá reflexe výzkumníka. Což znamená zabývání se tím, jestli se nesnažím nějakým způsobem „vejít“ do hypotézy či

vlastní představy o tom, jak by měl výzkum dopadnout, aby to bylo „správně“ z hlediska této práce.

Musím přiznat, že to byl velmi náročný úkol a mnohokrát jsem si musel říkat, že nebudu dělat něco jen proto, aby to „vyšlo ve výzkumu“ dobře. Týkalo se to např. výběru účastníků i jejich počtu. Již jsem se zmínil, že by výzkumu určitě pomohlo větší množství účastníků; také větší spektrum z hlediska pestrosti: kdyby tam například nebyli jen ti, kteří se (všichni) navzájem znají.

Dále, pokud se týká množství získaných dat, jistě by prospěla určitá větší bohatost vzhledem ke srovnání. Tím myslím srovnání před a po experimentu. To znamená, že by musely proběhnout například hlubší rozhovory s jednotlivými účastníky před experimentem, zaměřené na jejich životní postoje, sebevnímání, spokojenost se sebou samými atd., které by se následně srovnaly s rozhovory po experimentu. Stejně by to mohlo proběhnout i s rodiči účastníků o jejich dětech. To vše by prospělo jednomu z cílů výzkumu – a to popsat a kvantifikovat relevantními metodami dopad přechodového rituálu na účastníky výzkumu.

18.4. Role výzkumníka

Z povahy výzkumu vyplývá, že role výzkumníka je zde významná a data získaná z výzkumu jsou výsledkem interakce mezi výzkumníkem a zkoumanými fenomény. Role mne jako výzkumníka byla tedy především poznamenána dlouhodobou známostí s účastníky výzkumu i předpokladem, že se budeme nadále scházet.

V případě konkrétně tohoto typu experimentu si myslím, že je to spíše výhoda, protože si nedokáži představit, že by do tak závažné akce šel někdo, kdo nezná dobře organizátora, vyplývá to i z jiných (zahraničních) výzkumů, kde výzkumníci (Stephenson, 2006; Bílý, 2012) při obdobném rituálu znali účastníky a tak mohli i srovnávat důsledky experimentu dlouhodobě. Zároveň znali jejich reakce v krizových situacích a věděli, co na ně „platí“, pokud dojde k nějaké nepředvídané situaci. V opačném případě si dovedu představit situaci třeba tak, že otec se svým dospívajícím synem po vzájemné dohodě chtějí provést takový přechodový rituál a najdou si k tomu nějakou osvědčenou organizaci, která obdobné rituály nabízí, seznámí se spolu a dohodnou se na pravidlech, za kterých syn do rituálu půjde.

Má role výzkumníka má tedy výhodu i v tom, že uvidím případné změny chování, jednání, postojů atd. u klientů prošlých rituálem v delším časovém horizontu, což se dá např. využít i pro další podobný experiment.

Nevýhodou toho, že se s účastníky známe, může být naopak jakási závislost účastníků na mé autoritě. Vedu je na podpůrné skupině, vím o nich spoustu informací a jsem tím pádem vůči nim v různých rolích: vedoucího skupiny, kamaráda, partnera k jednání s jejich rodiči o výchově a budoucnosti jich samotných, dále někdy ze skupin vím naopak o jejich rodičích i negativní informace a problémy, se kterými chtějí tito klienti pomoci, rozhodují koneckonců i o jejich přijetí na další běh skupiny. Což jsou role, které se občas kříží a mohou mít negativní vliv na tento výzkum.

Jistě by proto bylo jednodušší, kdybych byl například u takového výzkumu jako upozaděný, pomocný výzkumník, připravený zasáhnout v případě potřeby, ale hlavním výzkumníkem, který účastníky po celou dobu výzkumu vede, by byl někdo „nezávislejší“, s kým nemají tak komplikované kombinace vztahů.

18.5. Faktor počasí

Jeden nečekaný problém vyvstal během výzkumu, s odstupem se však ukázalo, že byl spíše ku prospěchu a pomohl rituálu dodat ještě zvláštnější a specifitější prožitek, než bylo původně plánováno. Tímto potenciálním problémem bylo počasí. Přestože v průběhu srpna 2015 panovala v našich zeměpisných šířkách obrovská vedra, právě jen po dobu tří dnů tábora byly vytrvalé deště. Zpočátku to vypadalo – a účastníci výzkumu to tak i nahlas verbalizovali – že rituál neproběhne. Dokonce došlo k jakémusi odosobnění účastníků od rituálu, kdy se vyjadřovali někteří z nich větami: „*To počasí ti to, Martine, nějak kazí...*“ Až po chvíli mi došlo, že opravdu v této chvíli účastníci chápali rituál jako něco *mého*, co *mi* nevyjde, pokud bude pršet. V té chvíli jsem byl opravdu trochu v úzkých, avšak i o této variantě jsem musel předem chtít nechtít uvažovat. Tak jsem přinesl připravené sekery, pily, hřeby a plachty a podnítil společný úkol, vyrobit pro každého účastníka improvizovaný přístřešek. Protože jsme měli tábor v lese, nepršelo tam tak moc jako mimo les a v příslušném oblečení a pláštěnce jsme mohli pracovat. Po počátečním nadšení nám začalo docházet, že to nebude tak jednoduché, jak to vypadalo v představách. Na základě (většinou špatných) zkušeností prvních hodin celodopolední práce jsme museli zvolit jiné taktiky a strategie práce, což nakonec vedlo ke kýženému výsledku, postavení pěti

improvizovaných přístřešků. A nejen to. Myslím, že díky společnému neplánovanému úsilí jsme se ještě více semkli a účastníci najednou pocítili i osobní zaangažovanost ve výzkumu – stavěli si sami přístřešek a záleželo jim na to, aby byl kvalitní a dobře jim posloužil. To nešlo bez výrazné vzájemné spolupráce. Najednou nebyly v rozhovorech přítomny žádné známky odosobnění, naopak bylo zjevné, že toto je jejich společná věc. Navíc rituál, který proběhl následujícího dne, měl nečekaný nádech: počasí bylo velmi vlhké a deštivé, lesem se snášela hustá mlha... pro přechodový rituál jsme si nemohli přát nic lepšího!

18.6. Zpětná vazba účastníků

Určitým dluhem a námětem do budoucna zůstala do konkrétních důsledků ne zcela dotažená zpětná vazba, mířená na osobní zážitek a vnitřní změnu. Myslím, že dobrým doporučením do budoucna je prostudovat si dostupnou literaturu o cílené zpětné vazbě při práci s dospívajícími a přinést do experimentu celou řadu různých způsobů získávání této zpětné vazby a pokusit se je využívat ve vhodné podobě a kombinaci v reakci na konkrétní situaci, atmosféru na experimentu i u konkrétních účastníků. Důsledkem toho by bylo zkvalitnění a prohloubení materiálu, získaného jako výsledek výzkumu i jako prostředek interpretace dat.

Je také třeba zdůraznit, že při každém podobném experimentu bude skupina účastníků vždy jiná, originální, specifická. Proto může vypadat konkrétní forma rituálu jinak, ale zachováno by mělo být zejména to, že se na konečné podobě shodnou všichni účastníci.

18.7. Zaangažování rodičů

V neposlední řadě bych doporučil také více angažovat do experimentu rodiče dětí. Nápad, že by se měli zúčastnit závěrečné oslavy po rituálu či následného zhodnocení, považuji za velmi dobrý – určitě by prohloubil intenzitu zážitku a důležitost y význam rituálu nejen v očích účastníků ale i jejich rodičů, což by mohlo mít pozitivní vliv na jejich vzájemné vztahy a také mohlo posílit dopad výzkumu na účastníky.

ZÁVĚRY

Výzkum zaměřený na **přechodové rituály k dospělosti** se snaží navázat na poznatky, zachycené v teoretické části práce. Představuje konkrétní přechodový rituál k dospělosti, uskutečněný jako experiment na skupině pěti chlapců v rámci letního tábora. Snaží se kvalitativními přístupy a metodami zahrnout průběh a výsledky tohoto rituálu a popsat je výzkumně psychologickým jazykem.

Empirická část tedy popisuje přípravy, realizaci i vyhodnocení konkrétního výzkumného experimentu – přechodového rituálu pro dospívající – s vybranou skupinou účastníků jako výzkumným vzorkem. Z empirické části tedy můžeme vyvozovat určité závěry a doporučení do praxe či podobných příštích výzkumů.

Co se týká **zachycených a popsatelných výsledků výzkumu**, můžeme je shrnout takto: přechodový rituál byl pro účastníky experimentu mimořádně silný zážitek z hlediska emocí, sebeprožívání, sebezkoumání i překonání vlastních hranic. Důležitou součástí byla příprava několik měsíců předem, do níž patřila edukace o tématu jednak přechodových rituálů, ale i tématu psychických potřeb v dospívání; rozhovory o tom, jak by měl rituál vypadat dnes i s výběrem konečné podoby, na které se všichni účastníci shodli; výběr vhodného prostředí pro realizaci rituálu, oslava a dostatečné ocenění účastníků po úspěšném absolvování rituálu; a konečně všechny různé formy vyhodnocování a zpětné vazby. Důležitým pozitivním důsledkem byla i koheze účastníků ve skupině, osobní pocit, že zažili něco mimořádného a také některé změny, které se projeví až v čase po rituálu, ať už v re-testu NEO dotazníku či v praktickém životě účastníků.

Z **NEO dotazníku** vyplývá, že došlo k určitým statisticky významným posunům skóru u **čtyř účastníků**, ve dvou případech se zvětšil skór u jednoho ukazatele (extraverze, resp. otevřenost vůči zkušenostem), u dvou účastníků pak ve dvou ukazatelích. Jeden z nich však ukázal vyšší skór (o 6 bodů) v ukazateli neuroticismus, což lze interpretovat různými způsoby – může to být špatně, protože skór je tím pádem z průměrného (podle věkové skupiny průměru) na nadprůměrný; mohlo by to být však dobře v širším smyslu, protože se to mohlo stát z důvodu, že dříve si účastník nepřipouštěl míru neuroticismu, zatímco v re-testu si ji přiznal, což by mohl být pozitivní posun.

Výsledky samotné zřejmě nedávají **jasně kvantifikovanou** odpověď na otázku, jak přechodový rituál ovlivnil myšlení a sebepojetí účastníků, k tomu by bylo zapotřebí více pracovat i s časem (longitudinální studie), ta ovšem vzhledem k charakteru účastníků je možná. Na druhou stranu zachycují konkrétní prožitky, postřehy i následní změny v chování účastníků experimentu, které mohou souviset s účastí na experimentu. Rituál je skloubený s autentickými reakcemi účastníků, včetně rozhovorů, pozorování, práce s existujícími dokumenty či dotazníkem zaměřeným na sebepojetí, vyplněným účastníky před i po experimentu.

Pro mě jako autora práce bylo velmi silným zážitkem celý tento výzkum realizovat, včetně dlouhodobých příprav, průběhu rituálu samotného i následné vyhodnocování akce. Zjistil jsem, jak je náročné vybrat a vymyslet vhodné téma pro výzkum a pak jej do detailů se všemi důsledky realizovat. Na druhou stranu to pro mě byla velmi obohacující zkušenost, která mi významně doplnila teoretické znalosti o psychologickém výzkumu o praktický zážitek.

SOUHRN

Cílem této práce byl jednak teoretický **sběr dostupných informací a zdrojů** o tématu přechodového rituálu pro dospívající. Téma se jeví v dnešní době jako mírně zapomenuté až archaické, nepatřící do moderní společnosti. Zároveň však i ze studia odborné literatury vyplývá, že rituály obecně, stejně jako životní **přechodové rituály mají pro zdravý psychický vývoj jedince** určitý velmi **pozitivní význam**. Stejně tak najdeme v literatuře – a popisujeme tento fakt i zde – že pokud lidé vytěsnili ze svého života přechodové rituály, nějakým inovovaným způsobem se tyto do života společnosti stejně dostaly a pomáhají nám lépe strukturovat běh našeho života. Za takové podvědomé inovace bylo možno považovat třeba základní vojenskou službu, pokud se týká přechodového rituálu dospívajících.

Autor se v této práci pokusil myšlenku přechodového rituálu pro dospívající oživit jednak tím, že jej v teoretické části čtenářům přiblížil, a také tím, že toto téma přiblížil konkrétní skupině chlapců, se kterými následně realizoval formou zážitkového programu.

Teoretická část práce tedy rozložila hlavní téma na podtémata, ve kterých autor vysvětluje **základní a příbuzné pojmy**, související s přechodovým rituálem pro dospívající; dále přibližuje potřebu a aktuálnost prožitku tohoto rituálu z hlediska **vývojové psychologie** a v kontextu některých významných vývojových psychologů a jejich teorií; věnuje se těmto dále konkrétně rituálům a jejich významu, tak jak je popisují a vysvětlují významní autoři v minulosti i dnes; v neposlední řadě se věnuje **rozboru jednotlivých fází přechodového rituálu** a v závěru teoretické části téma přemostňuje do praxe studiemi prací a **výzkumů jiných autorů**, kteří se tímto tématem zabývali. Z nich vyplývá, že v ČR se konkrétním empirickým výzkumem přechodového rituálu na určitém vzorku účastníků takřka nikdo nezabýval, většina prací se pohybuje spíše na teoretické rovině, obsahuje jen doporučení týkající se případného výzkumu, nebo cituje výzkumy zahraniční. V zahraničí však už výzkumy mají v tomto směru větší tradici. Nejvíce dat v tomto směru nabízí autor **Stephenson**, který obdobné rituály provádí s chlapci z většinou narušeného a problémového prostředí již řadu let. Vyplývá z nich, že ti jedinci, kteří jsou k rituálu motivováni a porozumí jeho významu, mají z něj větší užitek a je u nich větší pravděpodobnost vyrovnání se s nástrahami dospívání a vstupem do dospělosti.

V empirické části autor přináší detailně **celý průběh experimentu**. Popisuje a zdůvodňuje metodický rámec celého výzkumu – cíl výzkumu, zvolení kvalitativního experimentu jako typu výzkumu, výběr vzorku, metody získávání, analýzy i interpretace dat a ostatní důležité prvky výzkumu. Cílem výzkumu bylo tedy popsat z hlediska efektu průběh přechodového rituálu se všemi jeho sounáležitostmi; popsat a kvantifikovat relevantními metodami dopad přechodového rituálu na účastníky výzkumu; dát možnost prožít účastníků výzkumu pro ně přijatelnou formou přechodový rituál.

Při interpretaci dat se pohybujeme na poli **kvalitativně získaných informací**, vyvození závěrů tedy bylo třeba zakomponovat do **celého kontextu životů jednotlivých účastníků** experimentu.

Bylo zjištěno, že důležitými momenty celého výzkumu byla jednak **edukace účastníků** v oblasti tématu přechodových rituálů či rituálů obecně; dále **příprava, realizace a vyhodnocení** konkrétního přechodového rituálu na základě **zážitku a osobní zkušenosti**.

Z výsledků analýzy dat vyplývají informace, které jsou posbírány trojím způsobem: pozorováním, rozhovory a NEO dotazníkem. Interpretace dat tedy musí být založena minimálně na těchto třech zdrojích, které se ještě výzkumník snaží zakotvit jednak tím, že účastníky dlouhodobě zná a pracuje s nimi, také informacích získaných o účastnících z jiných zdrojů (rodiče) či z deníků, které si psali v průběhu rituálu. Z výše uvedeného vyplývá (posloupnost informací je uváděna z časového hlediska):

- O přechodových rituálech neměli vesměs účastníci před zahájením experimentu ponětí; cíl byl splněn již tím, že se o jejich významu bavili a diskutovali o jejich formě.
- Přechodový rituál byl pro účastníky při debatách a očekáváních předmětem jednak zvědavosti (těšili se na něj, byli zvědaví, jestli a jak vydrží o hladu a samotě v lese), jednak také tenze (diskuze o délce rituálu, strachu po tmě atd.)
- Obdobné výsledky přineslo i pozorování jednotlivých účastníků bezprostředně a průběhu rituálu: bylo patrné napětí a mírné obavy spolu se zvědavostí.

- Po začátku rituálu už napětí většinou opadlo a účastníci si různým způsobem užívali času o samotě v lese bez jídla, v mlze a ke konci po tmě. Většina ohlasů bezprostředně po rituálu vypovídala o velkém překvapení, jak rychle to uteklo a že si mysleli, že to bude mnohem delší a náročnější.
- Z ohniskové skupiny po absolvování rituálu vyplynuly zejména tyto typy odpovědí:
 „Byl to mystický zážitek.“
 „Nečekaně rychle to uteklo.“
 „Myslím, že jsem překonal sám sebe.“
 „Něco silnějšího jsem zažil, ale zatím nejsem schopen to popsat či o tom mluvit.“
- NEO osobnostní pětifaktorový dotazník přinesl statisticky významnou změnu skóru u čtyř chlapců; z toho u dvou v jednom ukazateli a u dvou ve dvou ukazatelích. Z šesti ukazatelů by se dalo pět zhodnotit pozitivně (nárůst v extraverci, resp. v otevřenosti a svědomitosti), v jednom by se to dalo interpretovat různými způsoby (nárůst v neuroticismu o 6 bodů).
- Tři chlapci na následném podzimním běhu skupiny vykazovali známky pozitivní změny chování, na kterých spolu pracujeme již léta. Je tedy možné, že experiment tuto změnu urychlil nebo dovršil.

Práce přinesla poznatky o tématu přechodového rituálu, které jsou už známé z předešlých prací. Ojedinelost tkví spíše v tom, že výzkumy v této oblasti v ČR zatím moc nejsou.

I proto je třeba zahrnout všechna omezení, která práce měla. Souvisí s výběrem vzorku, množstvím účastníků, podobou rituálu, validitou dat či rolí výzkumníka v experimentu. Účastníky byli chlapci ve věku 15-18 let, kteří se vesměs dlouhodobě znají z podpůrných skupin a letních táborů. Počet účastníků experimentu byl pouhých pět. Podoba rituálu vyplynula z diskuzí, které spolu vedli výzkumník a účastníci v průběhu příprav experimentu – nebyla tedy předem daná výzkumníkem, ale upravena účastníky do konečné podoby (7 hodin sám v lese bez jídla či jakéhokoliv kontaktu s okolím; čas pro přemýšlení nad sebou, životem, hledání vize pro sebe).

Pro další podobné výzkumy tedy doporučuji:

- Větší výzkumný vzorek (cca 10 účastníků), navíc chlapců, kteří se všichni nemusejí znát a potkají se až před experimentem, aby se zvýšila validita a reliabilita výzkumu.
- Výzkumník, který zná všechny účastníky dobře, by měl být upozaděn, být jakýmsi pomocným výzkumníkem kvůli své roli, která je vzhledem k účastníkům komplikovanější; hlavní výzkumník by měl znát účastníky méně a pomocného výzkumníka mít k dispozici hlavně z důvodů řešení krizových situací.
- Rituál by mohl být delší (doporučuji alespoň 12 hodin), aby lépe naplnil cíle výzkumu.
- Pro zjišťování zpětné vazby od účastníků by měly být průběžně používány rozmanitější způsoby vzhledem k věku účastníků, aby zpětná vazba mohla podat pestřejší a úplnější informace bez pocitu opakování toho samého.
- Mohlo by být více využito rodičů: jednak k získávání informací o případné změně v chování účastníků; dále pak k jejich účasti po skončení rituálu – mohli by být přítomni oslavě a zpětné vazbě, aby tak dovršili a „posvětili“ smysl přechodového rituálu.

POUŽITÁ LITERATURA:

- BÍLÝ, J. (2012). *Kruh mužů, přechodové rituály pro muže*. Praha: Synergie Publishing SE.
- BLATNÝ, M. (2010). *Psychologie osobnosti*. Praha: Grada Publishing.
- BRIDGES, W. (2004). *Na prahu změn (zóny přechodových rituálů)*. Praha: Návrat domů.
- BUDIL, I. T. (2003). *Mýtus, jazyk a kulturní antropologie*. Praha: Triton.
- CAKIRPALOGLU, P. (2009). *Psychologie hodnot*. Olomouc: UP, FIF.
- DOHNALOVÁ, M., MALINA, J. (2006). *Slovník antropologie občanské společnosti*. Brno: Akademické nakladatelství CERM.
- ERIKSEN, T. H. (2008). *Sociální a kulturní antropologie*. Praha: Portál.
- ERIKSON, E. H. (2015). *Životní cyklus rozšířený a dokončený*. Praha: Portál.
- FERJENČÍK, J. (2010). *Úvod do metodologie psychologického výzkumu*. Praha: Portál.
- FONAGY, P., TARGET, M. (2005). *Psychoanalytické teorie*. Praha: Portál.
- GENNEP, A. V. (1996). *Přechodové rituály*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- GILLERNOVÁ, I. a kol. (2000). *Slovník základních pojmů z psychologie*. Praha: Fortuna.
- HARTL, P., HARTLOVÁ, H. (2009). *Psychologický slovník*. Praha: Portál.
- JAKABČIC, I. (2002). *Základy vývinovej psychológie*. Bratislava: Vydavateľstvo IRIS.
- JANOŠOVÁ, P. (2008). *Dívčí a chlapecká identita*. Praha: Grada publishing.
- KASSIN, S. (2007). *Psychologie*. Brno: Computer press, a.s.
- KOHLBERG, L. (1981). *Essays on Moral Development, Vol. I, The Philosophy of Moral Development: Moral Stages and the Idea of Justice*. Hardcover: Harper & Row.
- KONČEKOVÁ, L. (2014).: *Vývinová psychológia*. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška.
- MALINA, J. a kol. (2009). *Antropologický slovník*. Brno: Akademické nakladatelství CERM.
- MIOVSKÝ, M. (2006). *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada.
- MULLER, L., MULLER, A. (2006). *Slovník analytické psychologie*. Praha: Portál.
- MURPHY, R. F. (2006). *Úvod sociální a kulturní antropologie*. Praha: SLON.
- NAKONEČNÝ, M. (2011). *Psychologie*. Praha: Triton.

SOUKUP, M. (2015). *Základy kulturní antropologie*. Praha: Mervart.

STEPHENSON, B. (2006). *Co dělá z chlapců muže*. Praha: Dharma Gaia.

VÁGNEROVÁ, M. (2012). *Vývojová psychologie-dětství a dospívání*. Praha: Nakladatelství Karolinum.

ABSTRAKT BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Název práce: Přechodový rituál k dospělosti

Auto práce: Mgr. Martin Stavjaník

Vedoucí práce: PhDr. Marek Kolařík, PhD.

Cílem této práce byl jednak teoretický **souhrn dostupných informací a zdrojů** o tématu přechodového rituálu pro dospívající, dále nám autor téma přiblížil ve výzkumné části prakticky, neboť provedl kvalitativní experiment se skupinou pěti chlapců, kteří prožili přechodový rituál k dospělosti na sobě.

V empirické části autor přináší detailně **celý průběh experimentu**. Jako cíle výzkumu uvádí: popsat z hlediska efektu průběh přechodového rituálu se všemi jeho sounáležitostmi; popsat a kvantifikovat relevantními metodami dopad přechodového rituálu na účastníky výzkumu; dát možnost prožít účastníkům výzkumu pro ně přijatelnou formou přechodový rituál.

Pro sběr dat využívá metody pozorování, polo strukturované ohniskové skupiny a pětifaktorového osobnostního dotazníku NEO, vyplněného účastníky před a po experimentu s cílem zjistit změnu.

Ze závěrů práce vyplývá, že: rituál byl pro účastníky velmi silný zážitek; o svém zážitku však nejsou zatím schopni moc mluvit; z pozorování vyplynulo, že u tří chlapců se změnilo chování v průběhu následujících měsíců; čtyři chlapci zaznamenali v NEO dotazníku statisticky významný nárůst skóru.

Autor shrnuje v práci i doporučení pro další výzkumy, které by posílily jejich validitu, jako je užší spolupráce s rodiči nebo pestřejší získávání zpětné vazby od účastníků v průběhu experimentu.

ANOTATION

A rite of passage to adulthood

Autor: Mgr. Martin Stavjaník

Leader: PhDr. Marek Kolařík, PhD.

The aim of this work was both theoretical **summary of the accessible information and resources** on the topic of the rite of passage for adolescents as well as demonstration of the research of the same topic which was carried out by the author through qualitative experiment with a group of five boys, who were enabled first-hand experience with the rite of passage from adolescence to adulthood.

In the empirical part, the author presents **the whole process of the experiment** in detail. He names the following objectives of the research: to describe the whole process of the rite of passage with all the essentials including the impact on the participants; to characterize and quantify the impact of the rite of passage on the participants, while using relevant methods; to enable the participants of the research to experience the rite of passage in the way that is acceptable to them.

For the data collection, the author uses the methods of observation, semi-structured focus groups and the NEO Five factor personality questionnaire, which was filled in by the participants before and after the experiment in order to uncover possible changes.

The outcome of the experiment is as follows: the ritual was a very strong experience for the participants; they are not able to talk about their experience just yet; three boys changed their behavior during the months after the ritual; four boys had a statistically significant increase of score in the NEO test.

In his work, the author also summarizes recommendations for other researcher works, which would strengthen their validity, for example a closer co-operation with parents of the participants or more varied obtaining of the feedback from the participants during the experiment.

PŘÍLOHY

- 1) Fotodokumentace
- 2) Informovaný souhlas rodičů
- 3) Záznamový arch ohnisková skupina – ukázka
- 4) Záznamový arch pozorování – ukázka

PŘÍLOHA Č. 1 – fotodokumentace

obrázek č. 1.: Příprava improvizovaných přístřešků pro případ deště v době rituálu

obrázek. č. 2.: Oslava v chatě po absolvování rituálu

SOUHLAS ZÁKONNÝCH ZÁSTUPCŮ

Souhlasím, aby se můj syn

zúčastnil v rámci letního ozdravovacího pobytu UNIE KOMPAS experimentálního výzkumu na téma „Přechodový rituál k dospělosti“, realizovaného a vedeného Mgr. Martinem Stavjaníkem, studentem oboru psychologie na Univerzitě Palackého v Olomouci.

Cílem studie je poskytnout účastníkům prožitek přechodového rituálu a metodologickými prostředky popsat vliv rituálu na sebepojetí účastníků.

Veškerá data z výzkumu jsou anonymní a bude s nimi nakládáno v souladu se zákonnými normami.

V případě dotazů a nejasností můžete kontaktovat realizátora projektu na tel. 732 136 905 nebo na mailové adrese: unko-archa@centrum.cz.

Ve Zlíně dne

Podpis zákonného zástupce

OHNISKOVÁ SKUPINA

Výzkum bakalářské práce 2015

Martin Stavjaník, UPOL

Otázka č.:	
Otázka č.:	
Otázka č.:	

POZOROVÁNÍ

Výzkum bakalářské práce 2015

Martin Stavjaník, UPOL

Čas	Klient	Činnost